

CEP ÜNİVERSİTESİ

Kölelik

MAURICE LENGELLİ

CEP ÜNİVERSİTESİ

Kölelik

L'esclavage

MAURICE LENGELLE

Çeviren
EMİNE SU

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANÇE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,
Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç
Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan
Dizgi: Maraton Dizgievi
Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A.Ş. • Cep Üniversitesi 109 • ISBN 975-470-168-7

1 Basım: İletişim Yayınları, Şubat 1993.
Mart 1985 tarihli 5. baskısından çevrilmiştir.

© Que sais-je? Presses Universitaires de France, 1955
108, Boulevard Sain-Germain, 75006, Paris - France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1993
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel. 516 22 60 - 61 - 62

YAZARIN DİĞER ESERLERİ

Economie alimentaire du globe, Librairie de Médicis, 1953.
L'économie de l'alimentation, PUF, 1970.
L'économie des corps gras, 1955.
L'étude de marché, facteur d'expansion, 1955.
La consommation, PUF, 1956.
Le marché commun, Librairie de Médicis, 1957.
Eléments de comparaison des principales agricultures du monde, Centre d'étude et de mesure de productivité, 1959.
La mesure de la productivité-matière dans l'esclavage, 1961

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da anlan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş . Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

GİRİŞ 7

I. BÖLÜM

Kölelikte Ortak Yaşam 12
Ortak Yaşamın Nedeni: Açlık 13
Hıristiyanlığın Köleliğe Bakışı 15

II. BÖLÜM

Sözleşmeli İnsan 19
Sokratesçilere Göre Kölelik Kuramı 19
İnsan Sürüleri 20
İş Organzasyonu 22
Kölelerin Bakımı 24
İnsan Yetiştiriciliği 25

III. BÖLÜM

Kölelerin Kullanımı 27
Kuvvet Gerektiren İşler 27
Kürek Mahkumları 29
Kölelik ve Yöntem 30
Entelektüel İler 34
Fuhuş 35
Fidye İçin Adam Kaçırma 37

IV. BÖLÜM

Köle Yığınlarının Konumu ve
Ülkeye Katkıları 39
Köle İsyanları 41
Kölelerin Suskunluğu 42
Kölelerin Manevi Katkıları 43
Kölelerin Maddi Yaşama Katkıları 44

V. BÖLÜM

İnsanlar arasındaki Eşitsizliğin Temeli ve
İş Yasasının Ortaya Çıkışı 47

VI. BÖLÜM

Yamyamlıktan Köleliğe 58

VII. BÖLÜM
Eski Kölelik ... 63
VIII. BÖLÜM
Roma-Germen İmparatorluğu
Endüstrisinde Köleliğin Gelişimi ... 71
Siyah Ticareti ... 82
Kölelik ve Yerel Halk ... 85
Modern Köleliğin Sonu ... 88
IX. BÖLÜM
Modern Kölelik ... 77
X. BÖLÜM
Köleliğe Karşı Olan Akımlar ... 90
Ebedi ve Felsefi Hareket ... 90
Siyasal Hareket ... 92
İktisatçılar ... 94
XI. BÖLÜM
Köleliğin Ortadan Kalkma Aşalaları ... 97
Devrimin Köleliği Ortadan Kaldırma
Çalışmaları ... 97
Devrim'den Amerikan İç Savaşı'na ... 98
Amerikan İç Savaşı ... 100
Sömürgeleştirme ... 101
SONUÇ ... 105
BİBLİYOGRAFYA ... 112

GİRİŞ

"Kölelik" sözcüğü, birbirinden oldukça farklı iki sistemi kapsar. Bu ikisi arasındaki tarihi ayrım da belirsiz ve karışıktır.

İlk önceleri "eski" veya "itaatkâr" diye nitelenen tutsaklık biçimi vardı. Bu tip köleler, kendilerini sahiplerine adadıkları takdirde hayatta kalabilmekteydiler. Bu nedenle, biz bugün onları "asgariyle yaşayanlar" diye adlandırıyoruz. Yine de boğaz tokluğuna yaşanan bu bağımlılığın, yamyamlığın yerini alması sevindiricidir. Kurum, bu sebepten uzun süre ayakta kalıp gelişme gösterebilmiştir. Aç ve mutsuz düşman, yani köle de, bu kurum sayesinde sahibinin yanında yaşaması için gerekli olanakları bulabilmiştir. İki taraf için de oldukça faydalı olan bu sistemde tutsak-hizmetkâr ölümden kurtulmakta, sahibi de tüketimi az olan bu işçi sayesinde ekonomik durumunu düzeltmekteydi. Yine bu nedenle, eşitlik ilkesini esas alan bir din olan Hıristiyanlık, kurumun karşısında olmakta uzun süre çekimser kalmıştır. Buna teşebbüs etmesine rağmen dönemin ekonomik baskısı galip gelmiştir.

İkinci tutsaklık biçimi ırk ayrımına dayanır. Antik dönem ve daha sonra gelen sömürgecilik döneminde yönetici sınıflar, kölelerle sahiplerinin ortak tüketmeyecekleri besinlerin üretimi için köle kitlelerini yönlendirmişlerdir. Daha sonraki egemen güçler de aynı yolu izleyerek, boyundurukları

altına aldıkları kitleler sayesinde gelişim gösterebilmişlerdir.

Köleliğin bu yukarda bahsettiğimiz ikinci şekli, bir bakıma birincinin kötüye kullanımından doğmuştur diyebiliriz. Bu sonuç doğaldır. Çünkü insan toplum içinde kıskanç ve bencildir. *Homo homini lupus* (*İnsan insanın kurdudur*).

Bu da genellikle sorumlusu olmadığımız bir savaşta, bahtsız düşmana gerekirse hayatını bağışlamak gibidir. Veya bilinçle ve isteyerek bir halkı acımasızca sömürmek ve ezmektir. İki kölelik biçimi arasındaki farklılıklar, hayvan biyolojisindeki ortak yaşam-parazitlikle benzerlik gösterir. Birinci şekil yani "ortak yaşam", sahibe ve köleye karşılıklı fayda esasına dayanmaktaydı. Buna karşın ikinci şekil olan parazitlik de sahip tutsakların sırtından geçinmekteydi. Hıristiyan düşünürler, birinci şekil köleliği onaylamakta haklıdırlar. 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar esir tüccarları ve merkantilist krallar, çeşitli ikiyüzlülüklerle, köle edinmek için vergi toplamalar esnasında kargaşalar yaratmış ve kendilerini kilisenin otoritesinin arkasına gizleyebilmişlerdir.

Sokrates okulunun filozofları, "sözleşmeli insan"ın ilk kuramcılarıydılar. Onlara göre: *Yararlılığı bir güç hayvanınkine eşittir. Bakımına aynı özeni göstermek gerekir. Aynı zorunluluklar onun içinde geçerlidir.* Tavsiyeler veya daha ziyade: Yöneticilerinin çoğunluğunun dikkatle ve titizlikle uygulamaktan kaçınmadıkları sosyal bir devlet üzerine gözlemler...

Tanınmış kölelerin çok azının ismi günümüze ulaşabilmiştir. Oysa, o çok tanınmış medeniyetlerin gelişmesine olanak sağlayan, onların ulaştıkları başarıda en önemli gücü oluşturan işte bu önemsiz ve adsız köle kitleleridir.

Büyük tarım işletmeleri, atölyeler, tersaneler ve kadırga donanmaları eski şehir devletlerinin guruydu. Köleler, efendilerinin refahını sağlamak ve dünyadaki konumlarını sürdürebilmek için insan emeğini temsil eden devler haline gelmişlerdi. Kan ter içinde, iklimin kötü koşulları ve zararlı hayvanların tehlikesi altında çalıştırılan köleler, tüm hastalıkların kurbanıydılar. Gardiyanlar iyi davranmamaktaydılar ve sonuç olarak inanılmaz ölüm vakaları kaçınılmazdı. Sık sık yinelenen seferlerle, küreğe veya değirmene zincirlenmeye mahkum edilmiş bu insanlar sayesinde, sömürgeci kapitalizmle Antik Şehir Devletleri, Rönesans Dünyası ve Modern Dünya kurulabilmiştir.

Köleci toplumların büyük gelişmeler gösterebilmelerinin sebebi sürekli insan emeği kaynaklarını kullanabilmeleridir. Motorlu aletlerin icadından ve zooteknisyenler tarafından yeni evcil hayvanların yaratılmasından önce varolan farklı ırkların çeşitliliği, onlara gelişmeleri için gerekli olan gücü sağlamıştır.

Başka enerji kaynakları bulmak için, endüstriyel veya tarımsal alanda olsun, teknik bir gelişim gerekliydi: Tarımda çalıştırılan hayvanlar, yakıt, elektrik ve yıpranmış olanı kölenin emeğine devretmek, onu daha az masraflı kaynakların yerine koymak. Aristoteles, o dönemde dahice, kölelik kurumunun kalkması için makinelerin icadının gerektiğini anlamıştı.

* * *

Acaba köleliğin incelenmesinden iyimser bir sonuç çıkabilir mi? Acaba maddi ilerleme insanın gelişmesine katkıda bulunmuş mudur? Binlerce yıl

onu güçsüzleştiren zincirlerden kurtardığı gözönüne alınırsa, makineleşme manevi davasını neredeyse kazanmış durumdadır. Ama, acaba bu doğru mudur?

En azından bu hukuken ortadan kaldırılmıştır. Buna rağmen, günümüzde özgür bir insanlıktan sözetmek kolay değildir.

Modern dünyamızda, milyonlarca işçi, yaşamını sürdürebilmek için kişisel özgürlüklerinden, kendilerine yaşamlarında zihinsel olarak pek çok şey kazandıracak binlerce konudan vazgeçmek zorundadırlar. Sözkonusu olan acaba az gelişmiş ülkeler midir? Nato'nun besin araştırmaları ve Gaston Martin veya Dr. Chiche'in sabırla aynı konu üzerindeki çalışmaları, bu ülkelerdeki halkların kalori ve hayvansal protein tüketimlerinin çoğu zaman 18. yüzyılda gemilere yüklenen kölelerinkinden farklı olmadığını göstermektedir.

Kölelikle zorunlu çalışmanın arasındaki fark nedir? Zorunlu çalışmayla serbest çalışma ve kölelikle az gelişmiş ülkelerdeki düşük istihdam arasındaki fark nedir?

Aristoteles'in makinesi verdiği sözü tutmadı mı yoksa daha fazlasını yapmaya gücü mü yetmedi?

Gelişme, özgürlüğü sağlamalıydı. Oysa filozoflar ve sosyologlar bunun gerçekleşmediği fikrinde birleşmektedirler.

Bilim-kurgu yazarları H.G. Wells ve A. Huxley, barbar sisteme geri dönecek kadar teknokrasi tarafından şımartılmış bir dünya hayal ettiler. Bu hayali toplumun temelini oluşturacak köleliği de unutmadılar.

Oysaki yaşayanlarının hiçbir ulaşamadıkları mutluluğun hakim olduğu dünyalar hayal edebilirlerdi. Derebeylerin ne kendileri ne de çalışanları

için asla düşünmedikleri güvenlikli, ihtiyaçlara cevap veren, barış dolu bir dünya hayal edebilirlerdi. Bunu yapmadılar ve üstelik sesleri muhalif safların temsilcilerininkine karıştı.

Bu durum, bizlere demiryolları, limanları ve uluslararası yolları ile yeni bir cennet vaadeden 19. yüzyıl sanayicileriyle garip bir çelişki sergilemektedir. Her şey, sanki insanlık, en uygun koşullarda bile, acımasız sefaletten kurtulmamaya mahkummuş gibi devam etmektedir. Manevi özgürleşmeyi harekete geçiren hayal sadece, çileciliğinden dolayı antik ekonominin koşullarında veya otomasyonundan dolayı modern ekonominin koşullarında düşünülebilirdi. Oysa ki, tam tersine sürü insanının korkunç teorilerini yaratan, daha sonra da az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında aşılamaz uçurumları oluşturan, bu iki ekonomidir. 20. yüzyılda varolan yaşam ile ölüm arasındaki eşitsizlik, teknolojik gelişmenin meyvalarını tekeline alan zengin ulusların bencilliğinden oluşmuştur.

3. Dünya ülkelerinin sefaleti, ekonomik ve sosyal güçsüzlüğün ortadan kalkması için, dünya dayanışmasının yeniden gündeme gelmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu, köleliğin ortadan kaldırılması için gösterilen çabadan daha fazlasını gerektirmektedir. Köleliğin kalkması sorunun sadece bir yönünü ortadan kaldırabilmiş, bu sosyal sorun, üzerinden bir yüz yıl geçmesine rağmen, derinine araştırılmadığından değişmeden kalabilmiştir. Tarihteki *have et have not* (sahip olmak veya olmamak) mücadelesinde kölelik, en açık ve utanmaz, en şaşırtıcı ve vahşi, oysa ki en kolay ortadan kaldırılabilecek dönemden başka bir şey değildi.

BİRİNCİ KISIM

KÖLELİK KURUMUNUN İNCELENMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM
KÖLELİKTE ORTAK YAŞAM

"Eski" veya "itaatkâr" diye nitelediğimiz köleliğin en önemli toplumsal işlevi, ölüm tehlikesi karşısında kalan çaresiz insanları koruması ve onlar için bir çeşit sığınma yeri oluşturmasıydı. Fustel de Coulanges'a göre, dönemin uygunsuz koşulları sonucu zenginin fakire, fakirin de zengine muhtaç hale gelmesi köleleri yaratmaktaydı.

Bugün, uşak diye nitelediğimiz köle, yaşadığı çağda evde ve eve bağlı diğer işlerde çalışmaktaydı. Tutsaklık hayatı, aç kalmış ve benzerleri tarafından dışlanmış olduğu bir dönemde sahibinin kapısını çalıp, ona kendisini adamasıyla başlıyordu. Yeni gelen kişi, ailenin üyelerinden biri olmakta, hiç kimsenin reddedemeyeceği bu yeri o, kölelik kurumu sayesinde ve kendi isteğiyle elde etmekteydi. Köleler ile sahipleri arasında karşılıklı sevgiye dayanan bir bağlılık sözkonusu idi. Odysseus, uzun ve yorucu yolculuğundan dönüş heyecanı içinde Ithaque'daki sarayına girdiğinde sadık kölelerini, dostlarını ve oğlunun arkadaşlarını görmek ister.

Stoacı ahlâkdan oldukça etkilenmiş olan Cicero, sahiplerin köleleriyle olan ilişkilerini şöyle açıklar: *Köle, farklı yararları olan sivil bir asker gibidir. Bir hizmeti yerine getirir. Görevleri haklarla dengelenmiştir.* Ve devam eder: "Unutmayınız ki adaletimiz içinde fazla hakları olmayan, önemsizler de vardır. Bunlar kölelerdir. Kendimiz-

de her zaman hak iddia ederek onlara paralı askerlermiş gibi davranıyoruz. Daha fazla hizmet etmelerini bekliyor, oysa onlara sadece gerekli olanı veriyoruz." *(Des Devoirs*-Görevler)

Robinson Crusoe, Cuma'yı yamyamların elinden kurtarır. Eski esir tüccarı ilk defa itaatkâr köleliği uygular ve bakın bu görkemli töreni nasıl tasvir eder: "Bir dost kazanmam için en uygun fırsatı yakaladığıma inanmıştım. Ben, hiç kuşkusuz, bu zavallı bahtsızın hayatını kurtarmak için gökyüzünden gönderilmiştim...Sonunda, bana doğru gelmesi için onu üçüncü çağrışımda, her on veya on bir adımda diz çökerek korku içinde yaklaştı. Bu arada ben de elimden geldiğince samimi bir ifade içinde ona gülümsüyordum. Yanıma geldiğinde, kendini dizlerime attı, toprağı öptü ve hiç kuşkusuz bana sadakatini göstermek için bir ayağımı alıp başının üzerine koydu. Belli ki bir köle olarak bana minnet duymaktaydı.

Ortak Yaşamın Nedeni: Açlık

İnsanlığın karşılaştığı felaketler içinde, eski ailenin hizmetkârları için en önemli olanları açlık ve yoksulluktu.

Açlığın baskısı altında iki taraf arasında adeta bir sözleşme oluşmaktaydı. Biri, her zaman düzenli besini sağlamakla, diğeri de elinden gelen en iyi hizmeti vermekle yükümlüydü.

Günümüzde hâlâ, kısıtlı yiyecekten ötürü pigmeler büyük ormanlardan çıkarak çalışmak ve asgari yiyeceklerini elde etmek için, dev kardeşlerinin köylerine yönelmektedirler. Schebesta tarafından incelenmiş olan Insulinde siyah topluluğunun sosyolojik durumu bizi eski kırsal dünyadaki kölelik

ilişkilerinin hangi koşullar sonucu oluştuğu hakkında aydınlatmaktadır.

Evin kapısı tutsağa ilk açıldığında vesayeti simgeleyen bir tören, olayı tamamlamaktaydı. Daha sonraları değerini kaybedip, bir sembol olmaktan öteye gidemese de, bu tören ayinlerinin bize ulaşması sevindiricidir. Aristophanes'den öğrendiğimize göre, yeni gelen ilk olarak, daha sonra kendisini de koruyacak olan evin koruyucu tanrısına takdim ediliyordu. Başının üzerine sembolik olarak kutsal su döküldükten sonra, patronuyla bazı meyvaları ve pastaları paylaşıyor ve tören son buluyordu.

Görevler tek taraflı değildi ve sözleşme gereği sahip de görevlerini yerine getirmekle yükümlüydü. Kölesine yeterli besini sağlayamazsa, köleyi ona hizmet etmeye zorlayan nedenler ortadan kalkıyor ve kölenin sahibiyle olan bağları kopuyordu. Sonuç olarak, birtakım hukuki sorunlar kaçınılmaz oluyordu.

Şekil 1 - Michelangelo, Köleler
Papa II. Jules'ün mezarı için yapılmış heykel, (Louvre)

Sahip kendi yükümlülüklerini yerine getirmezse, acaba köle görevlerinden kurtulmaktamıydı? Eski siyam hukukuna göre yetersiz beslenen köle, sahibini serbestçe terketme hakkına sahipti.

İmparatorluk Dönemi Roması'nda köleler sahipleri tarafından azat edildiklerinde ayrılmaları hiçbir zaman kırıcı olmamaktaydı. Azat edilen köleler, her zaman daha fazla müşteriyle karşılaşıyorlardı. Juvenal'le Martial, kendilerini yeni müşterileri için iknaya gelen dalkavuklarla alay etmişler ve eski sahiplerinden onlar için yiyecek istemişlerdir. Kurum bu dönemde artık eskimiş olmasına rağmen onu oluşturan unsurlardan biri hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Sahip, bu dönemde görevlerini yerine getirmeyi sürdürmekteydi. Buna karşın, kendi haklarından vazgeçmiş durumdaydı. Azat edilmiş köle yığınlarının çokluğu nedeniyle işsizler ordusu oluştuğundan, sahipler eski kölelerinin yiyecek gereksinimini karşılamayı sürdürmekte, kendileri için uygun çözüm yolunu bulamamaktaydılar.

Hıristiyanlığın Köleliğe Bakışı

İsa'nın doktrini normal olarak köleliği veya en azından onun acımasız taraflarını ortadan kaldırmalıydı.

Hıristiyanlık ilk önceleri çok küçük bir kitle tarafından benimsenmişti. *Ecclesia*'nın, yani sadıkların buluşma yerinin çatısı altında toplananlar arasında bir çok kölenin de olduğunu tanıklar sayesinde bilmekteyiz. "Lyon'lu şehitlerin arasında yeralan küçük köle Blandine ve Kartaca'lı hanımefendi Perpetue'nin kölesi Félicité için hissettikleri üzerine düşüncelerinden, Kilise'nin manevi olarak köle ve

sahip arasındaki farkı tanımadığını anlıyoruz."[1]

Daha sonraları bazı din adamları kölenin ortak yaşamdaki çıkarlarını gözönüne alarak kurum tarafına geçmişler ve onayladıklarını belirtmişlerdir. Yeni dinin bu konu üzerine düşüncesini Aziz Paul'un Philemon'a gönderdiği pusuladan öğrenmekteyiz. Philemon'dan bazı şeyler çalan kölesi Onésime evden kaçar, yeni dine geçişimi sağlayan Aziz Paul'ün yanına sığınır. Aziz, sahibin inancına ve iyilikseverliğine seslenen bir pusulayla Onésime'i geri gönderir. Paul, kaçanın suçluluğunu inkar etmez, o yalnızca hukuki kuralların sertliğine karşıdır. Zaten Hıristiyanlığın müdahale etmesi gereken durum da budur: İyi davranmak yardımseverliğin görevidir fakat, kilisenin gücü, tutsaklığı oluşturan koşullara çare bulmaya yetmez.

Kölelik, Aziz Augustin ile günahkâra haklı olarak verilmiş bir ceza haline gelir. Tanrının varlığına inanan insan, onu özgür yaratmış olan Tanrıya da dua ederek bağlılığını dile getirir. Bu, aslında, insanın insanı tüm yaşamı boyunca esaret altında tutacak olan ve Tanrı'nın yargısı sonucu haketmeyenlere layık görülmüş bir cezadan kaynaklanan günahtır. Piskopos Hippone, kutsal kitaplara dayanarak bu durumdakilerin takip etmeleri gereken yolu şöyle tanımlar: "Tanrı her şeydir ve bizimledir. Köleler sahipleri tarafından azat edilmeseler bile, hizmetlerinde yakınmadan, bütün egemen güçler ortadan kalkana ve günahlarından arınana kadar sevgi içinde, sadakatle efendileri için çalışırlarsa gerçek özgürlüğe kavuşabilirler. İşte bu yüzden, havari köleleri uysal olmaya, içten ve isteyerek hizmet

[1] J. Lebreton ve J. Zeiller, *L'Eglise primitive Histoire de L'Eglise depuis les origines Jusquà nos jours.*

etmeye çağırıyor. "Köle, aslında yaşadıkları ülkeye ait olan, bir parçası olduğu ailenin kurallarına uymak zorundadır. Tabii ki sahip de ait olduğu otoriteye boyun eğmek ihtiyacını hissedecektir. Sonuç olarak, "ailedeki barış egemen güçlere ve ülkede yaşayanlara bağlıdır."

Aziz Thomas biraz daha ileri giderek kölelerle sahipler arasındaki bağı adalet ilişkilerinin dışında tutar ve "Yasalar yalnızca krallığın veya ülkenin ortak mallarıyla ilgilenir, oysa köle bir ailenin veya bir kişinin özel malıdır. Sahip veya baba'yı ilgilendiren özel bir yasanın olmaması gerekir. Böyle olmakla birlikte siyasal hak üzerine filozoflara danışabiliriz."

Sonuç: Baba ve oğul arasında, köle ve sahip arasında, nasıl iki ayrı varlık arasında bağ bulunmazsa, hiçbir ilişki yoktur. Çözüm olarak getirilen önerilere bakarsak: 1) "Köle ve sahip arasında tam bir adaletten sözetmek mümkün değildir, çünkü onlar tek bir kişi gibi kabul edilmişlerdir." 2) "Köle, sahibinin malıdır. Hak ve hukuk kavramları bu konuda yetersiz kalmaktadır." 3) "Filozoflara göre, hizmet eden sınıf şu üç birlikteliğe benzetilebilinir: Karı-koca, çocuklar-aile, sahip-köle. Bu örneklerde de gördüğümüz gibi, biri bir diğerinin parçası gibidir. Bu yüzden bu insanlar arasında katı bir adalet değil, ama evin ekonomisine bağlı olan farklı bir adalet vardır."

Fénelon, mükemmel ülke Solente'de ataerkil köleliği kabul eder. Bossuet, Jurieu ile olan tartışmalarında, *servus,* yani köle kelimesinin, *servare,* yani korumak fiilinden geldiğini öne sürerek kölelik taraftarı olduğunu belirtir. Jurieu ise, köle ile sahip arasında bir uyumun varlığından sözeder. Bossuet, kölenin geldiği sosyal sınıf nedeniyle aralarında bir

uyum olamayacağını savunur. Galip gelenin yenilen üzerindeki tüm haklarına sahip olduğunu, hatta ona en ağır zincirleri yükleyerek, hayatını bağışlamasının bile bir lütuf olduğunu belirtir. "Bu durumu yargılamak, bütün savaşları haksız bulanların, M.Jurieu'nün de belirttiği gibi, aşırı duygusallığına düşmek olacaktır. Bu sadece, kanunlar tarafından köleliğin kabul edildiği bir ortamda köle sahiplerini yargılamak değil, aynı zamanda Aziz Paul'ün ağzından kölelere konumlarını sevmelerini ve sahiplerini onları azat etmeleri için zorlamamalarını emreden Kutsal Ruh'u yargılamak olacaktır." "Hiçbir şey, Kilise'nin konumunu şu iki karardan daha iyi belirtemez.: 324'de yapılan Gangres Konsili'nin, köleleri tutsaklık görevlerinden vazgeçirenlerin afaroz edileceği kararı ve ikiyüz yıl sonra 517'de Albon Konsili'nde alınmış sahibin haksız yere kölesini öldüremeyeceği kararı.

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLEŞMELİ İNSAN

İkinci sistem kölelikte, ekonomik açıdan en iyi sonuçları elde etmek ön plana çıkarak, kölelerin tüketimi azaltılır ve eşitsizlik toplumun temel ilkesi haline gelir.

Sokratesçilere Göre Kölelik Kuramı

Sokrates okulunun filozofları sözleşmeli insanın ilk kuramcılarıdır. Aristoteles, insanın tanımını "toplum içinde yaşamaya mahkum hayvan" diye yapmıştı. Oysa bu toplumda herkes aynı konuma sahip değildi. Köleler toplumun yalnızca maddi temelini oluşturuyorlar ve onların sayesinde beslenen ülke onlar için çalışmıyordu. Mennenius Agrippa'nın daha sonraları Roma halkına anlattığı masal acıdır: İşçiler, insan topluluğunun gücünü oluştururlar. Sahipler ise onlardan faydalanıp, ürettiklerini midelerine indirirler.

Sokratesçilere göre sağlam ve sürekli hiçbir toplum kölelerden vazgeçemezdi. Çünkü yurttaşların ülkeye zamanlarını, güçlerini ve zekalarının vermeye fırsat vermeyen ağır işleri ve ev işlerini yapacak kimselere ihtiyaçları vardı.

El emeğini küçümseyenlersadece Sokrates ve onun öğrencileri değildi. Ksenophon'un *Entretiens Mémorables'i* (Unutulmaz Söyleşiler) bizi bu konuda aydınlatır. Akıllı insanlar tembel ve dikkatsiz

değillerdir, onlar "faydalı şeyler"le uğraşırlar. Ceramon, kendine sadece gerekli olanı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kendini geliştirir. Çünkü, köleleri vardır. Aristarque'ın evinde özgür, fakat yoksul olmaktan korkan kimseler yaşamaktaydı. Aristarque onları faydalı işler yapmaya, güvenlik içinde yaşadıkları acılardan dersler çıkarmaya, yani kendisi için çalışmaya iknaya çalışır.

Zenginlik, sadece çalışarak elde edilir ve çalışmanın kriteri eşitsizliktir. Aristoteles'in toplumu bütünüyle egoisttir: "Özel hayvanların ve kölelerin yararlılığı hemen hemen aynıdır. Biri de diğeri gibi yaşamın ihtiyaçlarını gidermek için fiziksel gücüyle bize yardım eder.. Zaten, savaşta bir bakıma, itaat etmek için doğmuş fakat boyun eğmeyi reddeden vahşi hayvanlar ve kölelere karşı verdiğimiz mücadeleye benzer, normal bir yöntem değil midir... Kölelikte o halde ekonomiye ait bir çeşit kazançtır. Köle, ailenin veya devletin birliği için kaçınılmaz geçim yollarını sürdürmeli veya onları yaratmalıdır." *(Politique-* Politika).

İnsan Sürüleri

Eski tarım işletmeleri ve atölyeler, insan yığınlarının çalışmaları sayesinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Caton, özel toprak sahiplerine tavsiyelerde bulunur ve hizmetkârlara verilecek yiyecek miktarını şöyle belirler: "Çalışmaya başladıkları andan incirler olgunlaşıncaya kadar 5 kilo ekmek, diğer zamanlarda 4 kilo ekmek vermek yeterlidir. "Köleler hastalandığı zaman sahip, La Fontaine'in öveceği tavrını takınarak, kölenin o güne kadar haksız yere yediği yiyeceği düşünüp şaşkınlığını gizleyememek-

teydi. İşletmenin masraflarını azaltmak için, yaşlı ve hasta köleler başkalarına satılmaktaydı. Aristoteles ve Ksenophon, ekonomiyle ilgili kitaplarında, köleler ve bakıcıları seçme sanatından bahsederler ve onların özellikle çalışmalarının gözönünde bulundurulmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Kölelerin şarap içmeye hakları yoktu. Sahiplerinden üç şey bekleyebilirdiler: İş, yiyecek ve ceza. İki bin yıl sonra, 18. yüzyılda Antonil, Brezilyalı kölelerin üç P'ye ihtiyaçları olduğunu söyler. Bunlar: Pao, Pao et Panno, yani kırbaç, ekmek ve bir parça kumaştır.

Köle de at veya öküz gibi, efendisinin malıdır. Atinalı bazı imalathanelerin, 50 köleden fazlasını çalıştırdıklarını biliyoruz. Tabii ki sonuç olarak bu atölyeler kölelerin sayesinde kısa sürede kârını artırmış ve zenginleşmişlerdir. Demosthenes ve Eschynes, sahiplerine yılda 100 ve 120 drahmi kazandıranlar olmak üzere iki çeşit kölenin varlığından sözederler. Bize Roma hukukundan geçmiş olan mülke ait tüm özellikler, o dönemde insana uygulanmaktaydı. Bir insan kiralanabilir veya kısa süreli sözleşmeli çalıştırılabilirdi. Kölelerin kaçma riskleri gözönünde bulundurularak, özel bir sistem çıkarılmıştı. Foucart serbest işçinin yerine bir köle çalıştırarak, günde üç obollük[2] bir kâr sağlayan işverenden bahseder. Mauri'nin kölelerin masrafları üzerine araştırmalarından, kaçma veya ölüm riskinin kârı sadece iki obol'e indirdiğini öğrenmekteyiz. Sümer'de mahkumlar, sığırlara yapıldığı gibi, burunlarından halka geçirilerek köle olarak çalıştırılmaktaydı.[3]

Ksenophon'dan öğrendiğimize göre Cyrus, köle-

[2] Obol: Drahminin altıdabiri değerindeki eski bir Yunan parası. (ç.n.)
[3] S.M. Kramer, *L'Histoire Commence à Sumer*, Paris, 1957.

lerine şöyle davranmaktaydı: "Seyahatlerde onları koşulmuş hayvanlarmış gibi su kenarlarına bırakmaktaydı. Yemek saati geldiğinde, onları doyurmak için mola veriyordu. Bu davranışıyla bu insanlar, onun bakımının devam etmesi için, asil insanlar gibi onu kardeşimiz diye çağırıyorlardı..."

Şekil 2 - Bir kölenin kolyesi (Petit-Palais Müzesi)
Üzerindeki yaz,ı kölenin kaçması halinde getirileceği villayı belirtmekte.

Daha sonraları, insan sürülerinin kullanılması ve bir kişiye ait mülk olayı kabul edilmez halegelir. Bu sözleşmeli insan, 19. yüzyılın yankılar uyandıran eserinin konusunu oluşturur: *La Case de l'Oncle Tom* (Tom Amca'nın Kulübesi).

İş Organizasyonu

Kölelerin çalışma şekli üzerine günümüze ulaşan belgeler, onların gelişmiş bir organizasyondan yararlanamadıklarını düşündürmektedir. İş bölümü, sadece kölenin ırkına ve kabilesine bağlı olarak belirleniyordu.

Romalı kadınlar, Habeşistanlı veya Numidyalılar gibi otları ve bitkileri iyi tanıyan ve onlardan aşk şerbetleri, güzellik ürünleri, hatta zehirler hazırlamakta uzman Afrikalılar'ı nereden bulacaklarını iyi biliyorlardı. Asya'dan gelen kadınlar, dokumada uzman, çabuk yorulmayan, dayanıklı kimselerdi. İşte, böylelikle insanların zihninde yavaş ya-

vaş geniş bir doğal yetenekler haritası oluşmaya başlamıştır.

Antonil'e göre, büyük tarım işletmecileri, gelecekteki insan hayvanlarının ırklarının seçimine, daha sonra onlara yükleyecekleri işleri düşünerek, büyük özen göstermelidirler.: "Kölelerimiz değişik milletlerden oluşmakta ve güçleriyle zekaları farklılık göstermektedir. Brezilya'dan gelenler Ardaslılar, Minaslılar, Kongolular, Sao Tome ve Principe'liler, Angolalılar ve Cap Verdlilerdir. Ayrıca Mozambik ve Hindistan'dan gelenler de vardır. En dayanıksız olanları Cap Verd ve Sao Tomelilerdir. Bahsettiğimiz milletler arasında mekanik yöntemleri öğrenmeye en yatkın olanlar, Angola'dan gelenlerdir. Kongolular arasında iyi ve aktif olanları vardır. Yine de onları ev hizmetlerinde kullanmalı, şeker kamışı işinde çalıştırmamalıdır."

Görüşler farklılık göstermekteydi. Freyre'ye göre tarım işlerinde ve evde en çok kullanılanlar Angolalı ve Gineli siyahlardır. Yine Freyre'ye göre en iyi ve en sağlam olanlar Cap Verdlilerdi. Bu da bize görüşlerin, kullananların işten aldıkları verime göre değiştiğini göstermektedir. Caroline Gambili siyahları, özellikle Mandanyalıları tercih ediyordu. Bize Philipps tarafından, Lesward, Christofer Crodington adalarının yöneticilerinin söylediklerine dayanarak aktarıldığına göre Carromantesliler sömürgeci İngilizler tarafından çok beğenilmişti. Senegalli siyahların da zekâ ve anlayışlarından dolayı evle ilgili işlerde çalıştırıldıklarını gösteren belgeler vardır. Ve 18. yüzyıla tarihlenen Ansiklopedi'de, çalıştırılacakları işler açısından özellikleri içeren köle ırkların bir listesini bulmak mümkündür.

Kölelerin Bakımı

Köle, bir hayvan olarak düşünüldüğünden, satın alındığı değer üzerinden bakım görmekteydi.

Sokrates, "arkadaşlarıyla köleleri hastalandığında, dostlarını bir kenara itip köleleri için şifalı ilaçlar ve doktor peşinde koşan kimseler"i alaya alır. Bir köle ölünce sahibi yakınır, sıkılır. Bu ne büyük bir kayıptır. Arkadaşlarından biri son nefesini verdiğindeyse, sanki hiçbir şey kaybetmemiş gibi aldırmaz. Doktor, o dönemde aynı zamanda veterinerdir de. Uzak köylerde yaşayanların, bugün olduğu gibi, doktora haber ulaştırması gerekir. Ve onun evin şefi için değil de daha çok dilsiz veya geveze kölesi için çağrıldığını bilmemiz eğlencelidir. Aristoteles de zaten kölenin bir alet olduğunu ve alete işe yaraması için bakmak gerektiğini söylemişti. "Köle bir hayvan gibidir. Çıkarlarımızı gözönüne alarak ona çok sert davranmamalıyız."

Haftalık tatil, kölelere gösterilmesi gereken özenden doğmuştur. Tanrı tarafından Musa'ya iletilen emre göre, her yabancı köle Yahudi olarak kabul edilecekti. Bütün evcil hayvanlar gibi bu yabancının da dinlenmeye ihtiyacı vardı: "Sığırının ve eşeğinin dinlenmesi, hizmetçinin oğluyla yabancının yeniden güç kazanması için, altı gün çalışacak, yedinci gün ara vereceksin."

Kölelerin el emeğinin durumu, dönemin pazarının koşullarına göre değişmekteydi. İşçiliğin az olduğu dönemlerde kölelere iyi davranıldığını bilmekteyiz. Ksenophon, bunun, sahibin çıkarına uygun bir davranış olduğunu belirtiyordu. İki yüz yıl sonra, savaş binlerce köleyi Roma pazarına sürüklediğinde, dönemin görevlisi Caton, kölelere daha sert davranılmasını emredecektir Böylelikle kölenin de-

ğeri de en aza indirgenmiş olur.

Köle, daha sonraları tekrardan değer kazanır. Varron, kölelerin kötü koşullarda çalışmaktan hayatlarının tehlikeye girdiğini, onları, değerli köleleri ücret karşılığı çalıştırmanın gerekliliğini savunur.

İnsan Yetiştiriciliği

Kölelerin çoğalmasını sağlamak için kullanılmış yöntemler bugün bizi oldukça şaşırtmaktadır. İnsan yetiştiriciliğini, hayvancılıktan da üstün tutarak ona yönelmesi, dönemin koşullarında doğal karşılanmaktaydı. Köleler arasında, aşırı ölüm oranlarını dengeleyecek bir şekilde doğum oranı hakimdi. Bu insanların üremesi, el emeğinin yeterli olduğu ve dışardan gelen işçilerin fiyatının çok yüksek olmadığı dönemlerde, sorun olmuyordu. Köle kıtlığının görüldüğü dönemlerde ise, kadınların üremesi kontrol altına alınıyordu.

İşçinin azlığı daha fazla çabayla işin kalitesini yükseltmekle kalmamakta, aynı zamanda insan yetiştiriciliğini kazançlı bir hale getirmekteydi. Bu dönemlerde, kölelerin çoğalması sahipler için bir refah kaynağı oluşturuyordu. Savaş ve anlaşma dönemlerinde ise, çok ucuza köle sahibi olabildiklerinden, onları çoğaltma yoluna gitmemiş ve sahip olduklarına iyi bakmamışlardır.

Yunanlılar insan sürüsünün bakımını güç ve zahmetli bulmaktaydılar. Yeni doğan çocuklar genellikle ya öldürülüyor ya da sokağa atılıyordu. Evin içinde doğanlar, çok azdı. Crassus ve Caton, köle kitlelerinin terkedilmiş çocuklarını toplamışlar ve insan yetiştiriciliğini ilk onlarda denemişlerdir.

G. Freyre sözettiği, Joachim Nabucho tarafından basılmış köleci bildirideki Brezilyalı metin, şu-

nu açıklamaktan çekinmez: Kölenin en verimli organı çocuklar veren karnıdır."

Portekiz'i 1571 yılında ziyaret etmiş olan Jean-Baptiste Venturino'ya göre, Portekizliler de İtalyanlar gibi köleleri damızlık hayvanlar gibi görmekteydiler. Onlara cins atlarmış gibi davranıyorlardı. "İstediğimiz, 30 veya 40' écu'ye satabileceğimiz, mümkün olduğunca çok çocuğa sahip olmalarıdır. "Bir dönemde, büyük tarım işletmelerindeki siyah ve melez kadınlar sadece "üreten karınlar" olarak görülüyordu. Calhoun'a göre, köle kadınlar, her sene, babasının kim olduğuna bakılmaksızın, bir çocuk versin diye tutulmaktaydı." Imbert, köle alıcılarına tavsiyelerinde, cinsel organların önemine değinerek, gelişmemiş veya kusurlu olanları almaktan kaçınılması gerektiğini bildirir." (G. Freyre).

Bir yüz yıl sonra, Van Alstein da köle tüccarlarına "yaşlılık belirtisi olan sarkmış ve buruşmuş hayaları olanları" almamalarını tavsiye eder.

Brezilya'da "insan zootekni"si (hayvancılığı) insanların seçimine bırakılmadı. Kuzey Amerika'da tam tersine en iyi soyu elde etmek için metodlar üretildi ve en sağlıklı insanlara sahip olmak için ırkların karışımına dikkat edildi.

Amerika Birleşik Devletlerinde, 1808 yılında çıkan bir kanunla kölelerin ithali yasaklandı. Çünkü pamuk yetiştirimi, çok fazla el emeği gerektiriyordu. Bazı işletmeler, bu dönemde, pazarda satmak için insan yetiştirimine yönelmişti. *Coloured calf*'ın, yani siyah buzağı'ların üretiminde uzmanlaşmış eyaletler Maryland, Virginia, Kuzey Carolina, Kentucky, Tennessee ve Missouri *Breeding States,* yani onların deyişiyle üretken bölgelerdi. O dönemde, bazı yerleşmeler, öğrencilerini güçlendirmek için yiyecek ve temizlik faktörlerine çok önem vermekteydi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖLELERİN KULLANIMI

Tarihin her döneminde kölenin işlevi aynı kalmıştır. Ona yüklenen işlerin onu adeta zaptettiği her zaman gözardı edilmiş ve hep daha fazlasını yapması beklenmiştir. Doğal olarak, kadın köleler de fuhuş'da kullanılmıştır.

Kuvvet Gerektiren İşler

Kölelik kurumu, her şeyden önce bu işler yüzünden ortaya çıkmıştır. Madenlerde çalışmak, tarımla ilgili işler gibi en sıkıcı ve yıpratıcı işler kölelere bırakılmıştır.

Atina'da sanayi iş kolunda tarımdan çok dahafazla işgücüne gereksinim duyulmaktaydı. En ufak çaplı bir zanaatçinin bile bir kaç kölesi vardı. Sakat Lysias'ın acınacak durumunu şu sözleri gayet iyi açıklar: "Bana mütevazi yaşamımı sağlayan bir mesleğim var. Onu da rahatlıkla emanet edebileceğim bir köleyle devam ettirmeye çalışıyorum. "Kölelerin durumları yaptıkları işe bağlı olarak değişmekteydi. En acınacak halde olanlar, Laurion'un ocaklarında çalışmak zorunda olanlardı. "Dar ve dumandan geçilmeyen geçitlerde, çömelerek iş yapmak zorundaydılar. Atölyelerde, şantiyelerde, ambarlarda çalışanların daha katlanabilir bir hayatları vardı. Ayrıca onların kısıtlı bir özgürlükleri de bulunmaktaydı." (G.Glotz, *La Grèce au 5. Siécle*-5.

Yüzyılda Yunanistan, Paris, 1931)

En sıkıcı işler tarımla ilgili olanlardı. Roma İmparatorluğu döneminde en az şikayetçi olan köleler, başkentte, yani köylerden uzakta yaşayanlardı.

Modern dünyamızda tarımın gelişme gösterebilmesi, büyük tarım işletmeleri sayesinde olabilmiştir. Bu işletmeler de ekonomik olarak eski lutifindialardan yani Roma dönemi büyük topraklarından farklılık göstermezler. Şeker kamışı, tütün, pamuk, kauçuk, kahve gibi ürünler ancak çok ucuz ve bol işçiliğin sağlanması şartıyla ayakta durabiliyorlardı. Tabii ki bu işler için gerekli işgücünü oluşturmak için köle ticaretinin yerleştirilmesi gerekmekteydi. Köleler olmazsa toprak nasıl kendini yenileyecek, sulama kanalları nasıl oluşturulacak, değirmenden nasıl faydalanılacaktı?

J. de Castro, *Géographie de la Faim'de* (Açlığın Coğrafyası), Portekizliler'in şeker kamışını Brezilya'ya götürdüklerinde, daha önceleri Cap Verd ve Madeira adalarında denedikleri bu ürünün nelere ihtiyacı olduğunu iyi bildiklerinden bahseder. Bundan ayrı, tabii ki dönem için büyük umutlar vaadeden şeker ticaretinin püf noktalarını da tanımaktaydılar. Tecrübeleri Portekizliler'e, şekerin çok fazla üretilmesinin ekonomiyi dengeleyeceğini öğretmişti. Bu ürünün yetiştirilebilmesi için geniş topraklar, ucuz ve bol emek, tabii ki yeterli sermaye gerekmekteydi. Ancak bunları sağladıktan sonra sanayi geniş alana yayılabilir ve verim sağlayabilirdi.

Portekiz tüm bunları bildiğinden, o zamana kadar Amerika kıtasına ait olan önemli zenginliklerin sahibi olabilmiştir. Bu iş için yeterli bir parça toprağı ele geçirmekle başlamış ve Afrika'dan getirttiği köleler sayesinde gelişmiştir. Zaten sömürgeci, kendini bir kere şeker macerasına attığında bu işe tüm

gücünü ve benliğini vermesi gerektiğini, aksi takdirde yenilginin kaçınılmaz olacağının bilincindeydi. Şeker kamışı, toprağı da köleyi de adeta tüketen, büyük fedakarlıklar gerektiren bir üründü. Ancak bu şekilde iyi kârlar elde etmek olanağı olduğundan, her ikisi de bu aç gözlü bitkiyi doyurmak uğruna sayılı imtiyazlarından vazgeçmek zorunda kalıyorlardı: Çok iyi hazırlanmış topraklar gerektiren bu ekin, etrafındakileri de yiyip bitirmekteydi. Toprağın humusunu bozduğu gibi, diğer ekinlerin yetişmesini de engelleyici özelliği vardı. Kuzey Doğu'nun ekonomik tarihini incelediğimizde, şeker kamışının ilk başlarda çok ürün verdiğini, buna karşın etrafındaki ekinleri yokettiğini görüyoruz. Çeşitli şeker kamışı bölgelerinin analizi sonucu, genel olarak ürünü üç evreye ayırmak mümkündür: Çok çabuk bir ilerleme, mükemmel ürün ve yokoluş.

Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyindeki pamuk yetiştirilen bölgedeki çalışma koşullarının ağır ve bıktırıcı olduğunu bilmekteyiz. Tom'un üzüntüsünü şu sözlerinden anlayabiliriz: "Bir köle için Güney'e satılmak, çocukluğundan beri onu tehdit eden en büyük cezadır. O, kıyının öbür tarafına gitmektense, kırbaç ve işkenceyi tercih eder."

Kürek Mahkumları

Akdeniz'de donanmanın gelişimi, rüzgara hakim olabilecek, güçlü kürekçilere duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Batı dünyasının bu alandaki ekonomisi, Akdeniz ikliminin de etkisiyle değişik bir görünüm almıştır. Hıristiyanlık ve Müslümanlık dinleri, kendileri için gerekli potansiyeli bu alanda rahatça bulabilmişlerdir. Dönemde, köle bulmak için özellikle Hıristiyan ülkelere, Gine, Li-

vorno ve Malta'daki pazarlara yönelinmekteydi.[4]

Bu kurum sayesinde inançsızlar, asiler ve hatta Kalvinistler aynı zincirde buluşabilmekteydi. Arnoul, Colbert'in Toulon'daki donanma görevlisi La Guette ve Marsilya'daki kadırga memuruyla yazışmalarından, bakanın Akdeniz'deki donanması için ne kadar tasalandığını aktarır. La Guette, 29 Ağustos 1662'de ona şu haberi verir: Mahkumlar sıkıntıdan kaynaklandığını sandığımız bir hastalıktan teker teker ölmektedir. Tanrı şahidimdir ki, hiçbir kürek mahkumuna gösterilmeyen ihtimamla, içine et karıştırılmış ekmek ve en iyi cins bakla ile beslenmektedirler." Colbert de bunun üzerine derhal en iyi ve ekonomik ekmeği yapmakla ünlü, 1662 kıtlığında Tuilleries'de ekmek pişirmiş olan Perin'i oraya yollar. Ayrıca, o dönemde, Montpellier'de özel bir servisin skorbüt hastalığını incelemek ve verilerini Paris'in tanınmış doktorlarına iletmekle görevli olduğunu biliyoruz.

Kölelik ve Yöntem

Lefebvre-Desnouettes, kölelerin yaptıkları işlerin ortadan kalkmasını, teknolojinin iki icadına bağlar: Modern koşum aletinin ve menteşeli dümenin keşfi.

Lefebvre-Desnouettes'nin birinci icadı 10. yüzyılın başına, ikinciyi de 13. yüzyıla tarihlemesine karşın, A.G. Haudricourt, dilbilimsel verilere dayanarak modern koşum aletlerinin Batı'da 8. veya 9. yüzyıldan itibaren kullanıldığını ispatlamıştır.

Eski koşum takımı, hayvanın göğsünü sıkıca saran yumuşak bir kayıştan ibaretti. Bu yolla hayva-

[4] J. Godechot, *Histoire de Malte*, PUF, 1952.

nın soluk borusuyla kalp bölgesi sıkıştırıldığından, nefes alması güçleşmiş oluyordu. At, boynunu yukarı doğru kaldırıp sırtını kamburlaştırmaya ve vücudunu da geriye savurmaya zorlanıyordu. Eski ikonografilerde atın hep arkaya doğru bükülmüş bir halde resmedilmesi işte bu yüzdendir.

İspanyollar Amerika'ya ilk ayak bastıklarında yanlarında götürdükleri tek arkadaş ne at ne öküz, sadece lamaydı. Serüvenci İspanyollar'ın varlığı, silahları ve köpekleri kadar yerlilere korku vermekteydi. Yeni kota, Eohippus'dan itibaren tilki boyutundan çok parmaklı olanlarına kadar atın bütün atalarını tanımakta idi. Bugün biz, atın evrimini Amerika'da çok eski çağlardan beri karşılaşılan cinslerin çokluğu sayesinde tanımaktayız. Fakat Pleistosen'in başında, bilinmeyen sebeplerden çeşitli at cinsleri bir dönem için ortadan kaybolmuşlardır. Afrika'da da çeçe sineği, at ve öküz yetiştiriciliğini engellemiştir. Güç hayvanlarının evcilleştirilip kullanılması ancak daha geç bir dönemde mümkün olabilmiştir.

Doğaldır ki, yalnızca insanlar, her iki kıtanın ihtiyacı olan işgücünü sağlayabilirdi. Sömürgeci dönemden önceki kırmızı ve siyah imparatorlar da, bunu anlamış ve örgütlemeyi bilmişlerdir.

Bütün bunlarla birlikte, modern koşum aletinin keşfi, köleliğe özgü işleri tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bunun başlıca üç sebebi vardır:

Birinci: Bazı işler insanın emeği olmadan gerçekleştirilemez. Hayvan, olsa olsa insana yardımcı bir unsurdur. Amerika'da tütünün yerini almış olan pamuk tarımı, köle veya ücretli olmak üzere birçok işgücünü de beraberinde getirmiştir. ABD'nin güneyindeki siyahlar, özellikle pamuk toplamada kullanılmışlardır. Pamuğun makinelerle toplanabilmesi

ancak 1944 yılından itibaren gerçekleşebilmiştir. Yine de Amerikalı tarım işletmecileri, mekanik aletin işlevselliği ispatlanmasına rağmen, atın yerine renkli işçileri kullanmayı tercih etmişlerdir.

İkinci: Aslında eğer iyi kullanılabilseydi, eski dönemdeki at, kölelerin işini hafifletmeye yeterdi. Göçmen toplulukların Asya'dan beraberinde getirdikleri bir at cinsi vardı ki, anlayış gücü ve eyeri sayesinde rahatlıkla kuvvet gerektiren işlerde kullanılabilirdi. Onlar bu cinsin birkaç örneğini, Batılılar'a yenildikleri savaş alanlarında, eşsiz güzellikteki harabelerin arasında bırakmışlardı.

Bu cins, vücutça küçük olmasına rağmen, geniş bir boyuna, güçlü bir başa ve kısa sayılabilecek bir çene yapısına sahipti. Tıknaz vücudunu dört iri bacak taşımaktaydı. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu at cinsinden bir sürüyü, Rus gezgini Prjerwalski Macar yaylalarında serbestçe dolaşırken görmüştür. Görünüşe göre hiçbir güç onu boyunduruğu altına almayı başaramamıştı. O dönemde insanların gözünde bir av hayvanı olan bu cins aslında, mağara adamı atalarımız kadar önem taşımaktaydı.

Kesin olan bir şey var ki o da, süvarisiyle kar ve çöl fırtınalarını aşacak güçte olan bu yay biçimli bacaklı hayvan, belki de geniş göğüslü modern atın yaptığı işi hiçbir zaman yapamayacak, hatta boynundan bağlanmaya bile tahammül edemeyecekti.

Sonuç olarak yalnız koşum sistemini değiştirmek yeterli olmayacak, hayvanı da eğitmek gerekecekti. Araştırmaları sonucunda hayvanbilimciler önce güç işlerde çalıştırılan atı, daha sonraları 19. yüzyıl yarışlarının gerektirdiği eyerli atı yaratabilmişlerdir.

Onlar, çalışmalarının sonucunda adeta uzmanlaşmış bu canlı makineleri, yani işlerde kullanılan

hayvanları yaratmayı başardılar. Oysa, bu canlı makineler işlerini devam ettirmek için insanlara muhtaç, aciz yaratıklardı. Eğer, kölelere özgü işlerin bir bölümünü üstlenebilecek atları eğitmeye çalışsalardı, dönem için insanlığın en asil fethini gerçekleştirmiş olacaklardı.

Üçüncü ve son olarak: O dönemin ilkel ekonomi koşulları yüzünden çalıştırılan hayvanın bugün bizim geliştirilmiş hayvanlarımızın gördüğü işi görmesi imkansızdı.

De Vries'in Eylül 1954'de Roma halkına verdiği konferanstan bir örnek verirsek: Endonezya'da bir hayvanın bakımı ve beslenmesi için bir yıl boyunca harcanan insan emeği hemen hemen o hayvanın kısa dönemlerde insanlara sağladıklarına eşittir. Çalıştırılan hayvan senenin sadece bazı ayları etkindir. O işin sadece akümülatörünü oluşturur. Asıl yük bir sene boyunca ona emek veren kölenin omuzlarındadır. At veya öküzün rasyonel kullanımı dahi, o insanların bu hayvanların bakımı için sarfettiği zamanı ve emeği azaltmaya yetmezdi. Bu koşullarda da o insanlara ihtiyaç duyulacak, bu sefer onlar seyis olarak kullanılacaklardı.

Menteşeli dümen, siyahlarla yüklü gemiyi istedikleri yöne götürmeye yaramaktaydı. Ayrıca ABD'nin güneyindeki siyah kölelerin pamuk biriktirdikleri iki tekerlekli araba da artık atlarla çekilmeye başlanmıştı. Yine de bunlar yeterli değildi ve kölelerin emeği olmadan işlerin yolunda gitmesi imkansızdı. At ve sığırın insanlar için vazgeçilmez kaynaklar olması, ancak daha sonraları bu hayvanların işlerinin rasyonalize edilmesi, kendilerinin eğitilmesi ve yıllık çalışma sürelerinin uzatılabilmesiyle mümkün olabilmiştir.

Entellektüel İşler

Köle, kuvvet gerektiren işlerde kullanıldığı gibi, toplumla entellektüel ilişki içinde de olabilirdi. Toplumun hor görüp küçümsediği kişilere kapılarını açma ve onları tekrardan büyük cömertlik göstererek satın alma "onuru" Romalı efendilerin olmuştur. Onlar, bu dönemde de kendilerinden bir derece daha üstün olan bu yerel mahkumları kullanmayı bilmişlerdir. Yeni zengin Romalı, çocuklarının eğitimini ve zevklerinin yönlendirilmesini bu kimselere emanet ederek yine bütün avantajları kendi yararına kullanmıştır. Roma toplumunun en seçici dinlerine de uyum sağlayan yabancıl karakterini sağlayanlar müzisyenler, Afrikalı, Yunanlı, Asyalı aydınlardı. Pedagog, doktor, okuma sanatında uzman olmak çok iyi bir eğitimi gerektiriyordu ve bu yolları seçen köleler, özgür insanlar kadar değer kazanmaktaydı.

Şekil 3 - Öğrencisinin okumasını dinleyen köle
(Louvre'daki bir lahitten)

Pline le Jeune, kölelerini büyük bir titizlikle seçmekte ve onların akla yatkın isteklerini yerine getirmeye çalışmaktaydı. Hatta bu istekler dahilinde, onların Mısır ve Güney Fransa'da Frejus'de uzun ve pahalı yolculuklarını ödemek de vardı. Bu yüzden Roma dönemi köleliğinin özgün ve çekici bir yapısı vardır.

Daha sonraları dilin ve kültürün farklılıkları Amerika'daki kölelerin bu konumlarda çalışmalarını engellemiştir. Çok az siyah olsa olsa bunu başarabilmiştir.

Fuhuş

Güçsüz cins kölenin kullanımı, doğal olarak fuhuş şeklinde olmuştur.

Kölelik döneminin vakanüvisleri siyah kadınların fuhuşuna, özellikle de beyazlar tarafından çalıştırılan melez ve siyah kadınların fuhuşuna yazılarında büyük yer verirler. La Barbinais, kadınların bile bu utanç verici ticarete yöneldiğinden bahseder. Onların, küçük siyah çocukları altın zincirler, yüzükler ve zarif dantellerle süsledikten sonra çalıştırdıklarını ve günün kazancını nasıl paylaştıklarını anlatır. Brezilya'da siyah kız ve erkekler çeşitli işlerde çalıştırılmaktaydılar: Hintyağını, çörekleri, muzları, kuskusu, hintkirazını satmak ve çeşmelerden evlere su taşımak, hamallık yapmak onların görevleri arasındaydı. Akşam olduğunda bütün kazançlarını sahiplerine getirmek zorundaydılar. La Barbinais'nin yazdıklarına göre, akşam da başka işlerde hizmet vermekteydiler. Bazı özel durumlar haricinde onları çalıştıranlar, genelde kötü hayat süren beyaz kadınlardı. G. Freyre'ye ait dönemin bir belgesine göre, on, on iki, on beş yaşlarındaki si-

yah kız çocukları, sahip ve sahibelerinin isteği üzerine yarıçıplak bir şekilde pencerelerin önünde durup müşteri çekmeye çalışıyorlardı.

Contes Des Mille et Une Nuit'de de (Binbir Gece Masalları) anlatıldığı gibi bazı sultanların, Hıristiyan ve siyahi erkek kölelerinden farklı isteklerde bulundukları, vücutlarının bütün güçlerini göstermelerini istedikleri de oluyordu. Irklar arasındaki cinsel ayrım o kadar güçlü olmalı ki bazen sahiplerin eşleri özel işler için tutulmuş köleyi kendi ihtiraslarının bir nesnesi haline getirmekten kaçınmıyorlardı. "Yalnızca bir ölünün içeri girebileceği, cesedin ve şehvetin çürümüş kokularının sızdığı sarayın kapalı evrenini" bize Racine'in bir eseri çok iyi anlatır: *Bajazet* (Beyazıt). Oyunu ilk izleyenler kendilerini boğazlarına bir şey saplanmış gibi hissetmiş olmalılar. Onlar, Brantome'un onlara hikayesini anlattığı süvari "çok dürüst ve cesur beyefendi" Sanzay de Bretagne'ın yazgısını onların da bir gün paylaşabileceklerini düşünmekteydiler.: Sahibinin aşık olduğu sevgili karısı bir gün üzerine saldırır. Neyse ki daha önce ispatladığı üstün özellikleri, onun kötü yazgısını bir parça değiştirmeye yeter...

Eski dönemlerde değil, kısa bir süre önce Çinli aileler kıtlık dönemlerinde küçük kızlarını kaderlerine terketmekteydiler. Onlarda doğal olarak fuhuşa yöneliyorlardı. İki savaş dönemi arasında, Avrupalılar'ın kontrolü altında bulunan Çin limanlarında, *Mui Tsai-System*'in ne olaylar çıkardığını unutmadık.

Aynı şekilde, Japonya'daki *geishas* (geyşa) kurumuna bakalım: Çömezlik dönemi bittiğinde genç kız, kendini iki ağır borçla karşı karşıya bulur: Onu satan ailesinin borcu ve eğitim masraflarını içeren kendi borcu. Doğal olarak da genç geyşa cazibesini

satmak üzere çay evinde yaşamaya zorlanır. Outamaro'nun meşhur ettiği, ışıklandırılmış, şiirsel güzellikte bahçeleri olan o, dünyaca ünlü Tokyo "yeşil evler"i aslında bir çeşit köle barınaklarıydı.

Fidye İçin Adam Kaçırma

Bazı özel kimselerin kaçırılmasına yönelik bu kölelik çeşidi, kendine Akdenizdeki Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında birçok iş imkanı bulmakta idi. Amaç, tabii ki dolgun fidyeler elde etmekti. Büyük şehirlerdeki dolandırıcılık ve Çin'deki çetecilik bu işe benzer örneklerdir. Şehir Devletleri döneminde bile söz vermenin yeterli bir garanti oluşturmadığı durumlarda, diplomatik veya ekonomik bir baskı unsuru yaratmak için önemli kimseler kaçırılmakta veya rehineler arasında değişim yapılmaktaydı. Orta Çağ'da, İngiltere ile Fransa arasındaki savaşlar esnasında veya Haçlı Seferleri döneminde fidye için adam kaçırma çok yaygın bir yöntemdi. Vakanüvisler, Fransa'nın Poitier'de hapis tutulan kralları Jean le Bon'un fidyesini karşılamak üzere uzun yıllar ağır vergiler ödemek zorunda kaldığından bahsederler.

Aileler, sevgili yakınlarının yoksunluk çekmemesi ve kırbaç baskısı altında kalmamaları için bir an evvel gerekli parayı bulmaya çalışmaktaydı. Moliére'in *L'Avare* (Cimri), *Les Fourberies de Scapin* (Scapin'in Dolapları) veya Voltaire'in *Candide* gibi bazı eserlerin sonları bize gerçekten de Porto Farina yeraltı hapishanesinde beklemenin çok sabır gerektiren bir iş olduğunu hissettirirler. Başına bu sıkıcı macera gelen kimsenin, onu özgür kılacak fidyeyi beklemekten başka seçeneği yoktur.

Hıristiyanlar, başka dinden olanlar onlara nasıl

davranıyorlarsa, karşılık vermekten çekinmiyorlardı. 15. yüzyılda, Malta birliğinin 41. şefi Jean Parisot de la Valette, Türkler'e kötü davranmaktaydı. İlk seferi sırasında Reis Abdurrahman Köçekli tarafından yakalandığında kürek mahkumu olarak çalıştırılmıştır. Orada da bizim Dragut diye adlandırdığımız büyük berberi kaptan Turgut Reis'le karşılaşmıştır. 1540 yılında, savaşların kötü yazgısı sonucu la Valette Dragut'la tekrardan karşılaşmak şansını elde eder. Fakat bu sefer sıra onda olduğundan, o, Hıristiyan gardiyanların kırbacı altında iki büklüm bir halde kürek çekmektedir. 3 yıl sonra da Barbaros 3000 altın "ecu" vererek onu Andre Doria için satın alır. 1554'de La Valette bölgenin kadırgalarının kumandanı olduğunda da, bu sefer Abdurrahman'la Malta'da bir kürek mahkumu olarak karşılaşır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KÖLE YIĞINLARININ KONUMU VE ÜLKEYE KATKILARI

Yunanlı ve Romalı amirallerle generallerin seferlerinin beslediği siyah ticareti sayesinde, bu işin piyasasında her zaman bolluk yaşanmaktaydı. Köleler arasındaki ölüm oranı, arabaların arkasında sürüklenerek getirilen yeni kölelerin sayısına dahi ulaşamamaktaydı. İtalya'ya bir milyon Galyalı getirilmişti. Demetrius, 20.000 Romalı yurttaşı beslemek için 400.000 kölenin bulunduğunu belirtmektedir. Atina, Attika için aynı rakamları vermektedir. Aralarından binlercesinin ABD'ye gönderildiği üç milyon siyah da Amerika'ya getirilmişti. Ayrılıkçı savaşların başlangıcında güneyli 350.000 toprak sahibi, yaklaşık üç milyondan oluşan bir insan sürüsünü aralarında paylaşmışlardır.

O dönemde nüfus sayımı diye bir şey yoktu. Bu konuda birçok tahminler yürütülmesine rağmen, bunların birçoğu aşırı abartılıdır. G.Glotz, Ploton'un *Lois*'da toprağın bütün ürünlerinin ortak bir çalışmayla elde edildiğini, dolayısıyla üçe bölünmesini istediğine dikkat çeker. Bunların bir bölümü yurttaşlara ve ailelerine, bir bölümü kölelere, bir bölümü de işçilere ve yabancılara verilmelidir. Filozofun aklından köleleri yurttaşlarla aynı kefeye koymak geçmez. Yunanlılar da bazı durumlarda biri bir diğerinin yarısı kadar etmekteydi. Birçok hapishanede yiyecek taksimi bu esasa göre yapılmaktaydı. Hizmet eden sınıfın yurttaşlara kıyasla daha

az çocuğu olduğundan pay edilirken 1.5/2 esası gözönüne alınmaktaydı. Sonuçta bulduğumuz rakamın hemen hemen aynısıyla karşılaşırız: 138.000 x 1,5 : 207.000. Yaklaşık 200.000 ki bu da 431'de verilen köle sayısının aynıdır.

J.Carcopino, Trayan dönemi Roması'nda, yüz bin aile şefine karşılık 400.000 kölenin bulunduğunu bildirir.

Demek ki başlıca olgu kölelerin çokluğuna karşı varlıklı sınıfın sayısının azlığıdır. Bu da toplumsal bir sağlık sorununun varlığına dikkat çeker. Köleci şehir devletleri bu problemi, Guizot'ya "toplumun uygarlıktan uzak bir mayının üzerinde yaşadığını" dedirtecek kadar isyancı mahallelere ve "tehlikeli sınıflar"a sahip 19. yüzyıl toplumundan farklı görmemekteydiler.

Kuşkusuz kralın vekilinin 1768'de Nantes'da söylediği şu sözler de aynı korkudan kaynaklanıyordu: "Nantes'daki kölelerin birçoğu işe yaramaz, hatta tehlikelidirler. Halka ait yerler, gece ve gündüz yurttaşlarla alay ederek küstah davranışlarda bulunan gruplaşmış siyahlarla doludur."

J. Carcopino'ya göre nüfusun en mütevazi kesimleri elit olanları beslemek hatta onları yeniden oluşturmak için gerekli en büyük güç kaynaklarıydı. Fakat bu kitleler aynı zamanda toplumu değiştirmekte, onun geleceğini tehlikeye atmaktaydı. Caton, bu tehlikeyi görmüştü. Yabancıların ahlâk üzerinde bu kadar etkin olmasına öfkelenmiş, fakat sesi yankısız kalmıştı ve ileriki yaşlarında tiksindiği Yunan dilini öğrenmeye razı olmuştu. Cicero, Ödevler'inde, bazı durumlarda sertliğin gerektiğini belirtir. "Sertliği kullanan güç yalnızca kuralları yaratabilir. Bu da sahibin kölesine karşı olan davranışa benzetilebilir." Genel olarak karşı çıkılan davranış,

özgür bir şehirde kendine dert aramaya çalışmaktı. Mücadele etmek mi yoksa adam etmek mi, işte yöneten sınıfın ikilemi buydu.

Köle İsyanları

İnsanın içindeki özgürlük tepkisi o kadar güçlüdür ki, zincirlere ses çıkarmadan katlanmak olanaksızdır. Zenginlerle fakirler arasındaki ilk başkaldırının asıl nedeni de zaten budur. Spartacus'ün adı her zaman devrimci bir sembol olarak tarihteki yerini almıştır. Köleler, sayıca çok olmalarına rağmen isyanlarında çoğunlukla başarısızlığa uğramışlardır. Çünkü, bu sosyal tehlikeye karşı varlıklı sınıfı birleştiren sıkı bir dayanışma mevcuttu. 421 yılında, Nikias barış dönemiyle aşağı yukarı aynı tarihlerde, Atinalılar'la Spartalılar arasında ayaklanmalara karşı ortak birlik antlaşması imzalanmıştı. "Bu antlaşma isyanlarıyla eski dünyanın toplumsal düzeni için tehdit oluşturan bayağı sınıfa karşı iki gücün dayanışmasını ispatlamaktadır."[5]

Kölenin isyanı, kızmış bir koyununkinden farklıydı. O, birdenbire oluşan bir patlama gibiydi ve kendine öncü olabilecek, lider vasıflı kimseleri de kolayca bulabilmekteydi.

Kendini Sicilyalı kölelerin şefi ilan eden Eunus, İ.S. 2. yüzyılın ortalarında, geleceği bilme yeteneğiyle ünlenmişti. Diodoro bize, ardarda gelen isyanların 4 yargıca ve 1 konsüle zarar verdiğini, bu kudurmuşları durdurmak için iki seneden fazla zamana ihtiyaç olduğunu aktarır.

Spartacus, yaklaşık yetmiş bin kaçaktan oluşan kalabalığın önünde giderek isyan meşalesini kaldır-

[5] M. Potiemkine, *Histoire de la diplomatie*, Paris.

mış, birçok defalar Roma ordusunu bozguna uğratmıştı.

Kölelerin Suskunluğu

Kurum üzerine çalışmamızda en etkileyici yan, kölelerin tarih boyunca suskunluğudur. Acımasız bir toplumsal sömürünün kurbanları olan bu insanlar, yine de acılarını belli etmemişler ve isyankâr bir yol izlememişlerdir. Bize Spartacus'un ve Eunus'un ateşli sözlerinden hemen hemen hiçbir şey ulaşamamıştır. Ayrıca Sicilyalı kölelerin, gladyatörlerin ve korsanların etrafında birleştikleri eşitliği esas alan program hakkında da bilgi sahibi değiliz. M.J. Herskovitz'in günümüze ulaştırmış olduğu bazı belgeyi saymazsak, ABD'nin güneyindeki isyanları da tam olarak bilmemekteyiz. Sosyalizmin tarihindeki bu çok önemli boşluğun sorumluları varlıklı sınıflardan gelen tarihçiler ve vakanüvislerdir.

Buna karşın, köleliğin kurbanı olmuş bu insanların özlemlerini, isteklerini dile getiren binlerce belge elimize ulaşabilmiştir. 997 yılında Normandiyalı köylülerin neler istediklerini biliyoruz.

Kölelik kurumunu kabul etmek için hiç kuşkusuz, insanın gerçek değerini anlamayıp onu küçümsemek gerekti. Tıpkı hayvanlarda olduğu gibi ses çıkarmadan boyun eğmek, kuralların başında geliyordu ve kırbaç da bu amaca yönelik çalıştırılmalı, yakınanları susturmalıydı.

Diğer taraftan bu insanları isyana yöneltenler belli bir program dahilinde hareket etmeyi düşünmemişler, hiçbir zaman da böyle bir programları olmamıştır. En iyi generalleri, yönetici kesimi oldukça korkutan bu çok kalabalık insan sürülerini bir araya getirmek, onlar için epey zor olmuş olmalıdır.

Belki de program dahilinde çalışsalardı kitleleri isyana yöneltemeyeceklerdi.

Aslında bu isyanlar o dönemdeki şehirler için hiçbir zaman büyük bir tehlike oluşturmamıştır. Ordu zaten en kısa zamanda isyanları bastırmaktaydı. Silahların kitleler üzerine ateş açmakta çekimser kalmadığı gün, bu cesur insanlar özgür bırakıldılar. Proleteryanın bu büyük zaferi hiç kuşkusuz, kurumun ortadan kaldırılmasından daha etkiliydi.

Kölelerin tarih boyunca bu suskunlukları, hem çok etkileyici hem de çok trajiktir. Bu insanlar kısa zamanda unutulmakla kalmadılar, aynı zamanda ekonomi tarihinde almaları gereken yeri de kaybettiler. İşte bu yüzden bu araştırma, mümkün olduğunca tarihin "olaylarla ilgilenmeyen" yönünü gözönüne almaya çalışmalıdır.

Kölelerin Manevi Katkıları

Kölelerin içinde bulundukları koşullar onların zihinsel gelişmelerine uygun değildi. Doğulu hocalardan ders alıp bilgisini artırmış olanlar da bu yerlerini korumak için asillerle devamlı mücadele halindeydi. Bencillikten hiçbir zaman insanın idealleştirilmesine imkan veren ortam doğamazdı. Yine de tuhaftır ki, zihinsel katkı yalnızca en alt tabakadakilerden gelmekteydi.

Kölelerin koşullarına uyarlanmış Stoa Ahlâkı, imparatorlardan rahiplere kadar toplumun saygıdeğer kesimleri arasında da ilgi görmekteydi. Stoacılık, aylık çalışmayı yeniden saygın bir konuma getirerek, insanların eşit olduğunu söylemek cesaretini gösteriyordu. Kölecilikten henüz vazgeçmiş olan Romalı zenginlere bu basit, kölesiz hayatı öğretmeye çalışıyordu. Belli ki kölelerin yüce ve aynı za-

manda acıklı ahlâkı onu derinden etkilemişti.

Bu dönemde zenginlerle fakirleri isyanlarda beraber görmek mümkündü. Hıristiyan kilisesinin gizli toplantılarında Roma toplumunun en eski temsilcilerinin arasında köleler de yeralıyordu. Aziz Sebastian'ın anlattığına göre, Hıristiyanlığa geçmiş Roma valisi Chromatius, idollerini kırdıktan sonra kölelerini serbest bırakıyordu.

Şekil 5 - Congo-Kinshasa heykelciği (Völkerkunde Müzesi, Viyana)

Kölelerin Maddi Yaşama Katkıları

Köleler, yaşam şeklinin maddi detayları içinde oldukça önemliydiler. Yabancı ırklardan oluşan ailelerin bulunduğu her yerde yemek tarifleri, şarkıları ve danslarıyla köleler de vardı. Onlar, yeni yaşamlarını zengin folklorlarıyla zenginleştirmekteydi. J. de Castro, Bahia yakınlarındaki siyahların mutfak kültürü üzerine şunları aktarır: "Siyahların

mutfağı, bölgenin yemek alışkanlıklarına yeni bir boyut katıp üstünleştirmektedir. Yaşadığı bölgede çeşitli bitkileri yetiştirmeye alışmış olan Afrikalı köle, burada da sağlıklı bir beslenme rejimi uyguluyordu. Bu rejim, dönemin birçok resminde gördüğümüz gibi, insanların farklı ve mükemmel örnekler yaratmasına katkıda bulunmuştu."

Eski kölelerin etkisi özellikle müzik alanında hissedilir. Bu alan da zaten oldukça özel, herkesin başarı gösteremediği bir alandır. Esir tüccarların gemilerine yüklenmiş siyahlar beraberlerinde, hâlâ Afrika topraklarında karşılaştığımız, beş tonlu ilkel ritmleri ve enstrümanları getirmişlerdi: Tam-tam, çamaşır tahtası, devamlı sürtmeyle ses veren mısır başağı. Daha sonraları onlar efendilerinden gitarı, klarneti, tamburu, Protestan öğretilerinden de ilahilerin monotonluğunu öğrendiler.

Onlar müzikleriyle acılarını ve dünyadaki umutlarını dile getirmek istediler. Onlar bu yolla sahiplerinin dininin vaadettiklerinden fazlasını elde ettiler. Şarkılarının sözleri kimi zaman acı ve hüzün, kimi zaman da neşe doluydu.

Onlar genellikle gardiyanlarının ülkelerine uyum sağlayarak orijinal bir tarza sahip olmuşlardır: New Orleans tarzı, Afrika-Kübalı tarzı, karnavalın siyahlar tarafından ilk kez yaratıldığı yer olan Bahia bölgesinin müziği. Bu tarzda devamlı tekrarlanan kısa cümleler ve oldukça güçlü bir ritm göze çarpar. Eski *blues*'ların sözleri de siyahların çektikleri acının ürünüdür. Modern diskotekelerimizde siyahların çok az şarkısının çalınması üzücüdür. Köleler sıkıcı işleri sırasında birbirleriyle iletişim kuramazlardı. Bu yasak olduğundan birbirlerini uzaktan çağırırlardı. Oldukça yeknesak olan şarkılarının birçoğu Alabama'dan çıkmıştır. Bu şarkı-

larda hiçbir isyan ve kin yoktur. Sadece tehlikedeki arkadaşlarına kaçmayı öneren dayanışma örnekleri sergilerler:

Run, nigger, run, the paterol'il catch you
Run, nigger, run, you better get away...
(Kaç, siyah kaç, muhafizlar seni yakalayacaklar)
(Kaç, siyah kaç, en iyisi buradan uzaklaşman...)

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN TEMELİ VE İŞ YASASININ ORTAYA ÇIKIŞI

Kölelik kurumu insanların eşit olmadığı fikrine dayanır ve uzun süre durdurulamadığı için de bugün bizim "ırkçılık" diye nitelediğimiz kuramı yaratır.

Deriniz siyah mı yoksa beyaz mıydı, Cham'ın mı yoksa Japhet'nin mi oğluydunuz, ilkel bir kabileye mi aittiniz, güneyde mi yoksa kuzeyde mi yaşamaktaydınız, özgür insanların mı yoksa kölelerin içinden mi gelmekteydiniz?

Eski Şehir Devletleri döneminde, yabancı birisinin keyfi aşağılamanın dışında tutulması için bir *prostates*'i, yani koruyucusu olması gerekti. Aksitakdirde halkın ters davranışlarıyla karşılaşmakta ve sonuçta köle olarak çalıştırılmaktaydı. Megara'lı Théognis şöyle der: "Kölenin başı hiçbir zaman dik olmamıştır. Adasoğanından gül değil sümbül doğar, köle bir kadından da tabii ki yürekli, mert bir çocuk doğamaz."

"Tehlikeli sınıflar"ın çoğalmalarından şikayet eden kralın vekili, 1770'de Nantes'da şu açıklamayı yapmıştır: "Köleler bizim geleneklerimize karşı olan birlikler oluşturacak kadar ileri gitmekte ve davranışlarımızı suistimal etmektedirler. Doğal olarak onların meyvaları da, yaşadığımız yerde benimsetip yaymalarına izin veremeyeceğimiz kusurlar, kötülüklerle doludur."

Eski Roma hukukunda köle antlaşma yapamaz,

alacaklı olamazdı. Sadece özgür insan davacı olabilirdi. Adalet karşısındaki kişiye göre davranmaktaydı. Tabii ki köle de kanunların ve geleneklerin doğrultusunda giderse cezası hafifleyebilirdi. Bizim hukukumuz sözkonusu olduğunda, azat edilmiş bir kölenin dahi hiçbir zaman kanunlar önünde eşit olmadığını görürüz.

Frenk toplumunda köleler eşya olarak görülmekteydi. Onların arasından birini öldürmenin cezası, *wergeld,* bir hayvanı öldürmenin cezasına eşitti.

Kölenin değeri satın alındığı fiyata göre değişmekteydi. Hekaton'un "esir tüccarları ve köleler"le ilgili söylediklerine öfkelenmek için Cicero olmak gerekti.: Hekaton'un *Livre Des Devoirs* (Görevlerin Kitabı) benzer sorularla doludur: "Kıtlık döneminde kölelerini beslememek dürüst birisine yakışır mı? Durumu inceledikten sonra, sonunda insanlığı göz önüne alarak değil de kendi çıkarına göre görevini ayarlaması gerektiğine karar veriyor. Gemi tehlikedeyse gemideki yükün bir kısmını feda etmek gerekir; öyleyse pahalı bir atı mı yoksa az bir değeri olan köleyi mi denize atmalıyız?"

Sömürülen ırkların yaşamasına karşı olmak için, varlıklı sınıfın, insanın gerçek değerini küçümsemeleri gerekir. Büyük Alman tarihçisi ve ekonomi uzmanı Werner Sombart şöyle demiştir: "Biz zengin olduk, çünkü bütün ırklar bizim için öldüler; onlar bizim için kıtaları bomboş bıraktılar."

Saint-Pierre'li Bernardin *Voyage à l'Ile-de-France* (Ile-de-France'a yolculuk) adlı kitabında, kölelik kurumu aracılığıyla işlenmiş soykırım suçu ile ilgili şunları aktarır: Kadınlarımızın giysilerinin şu güzel ateş kırmızısı ve pembesi, eteklerinin altına giydikleri pamuklu çamaşırlar, kahvaltılarının şekeri, kahvesi, yüzlerine renk katan şu kırmızı boya.

Sizi mutlu eden şeyler bizim gözyaşlarımızla ıslanmışlardır.

Saint-Pierre'li Bernardin'in *Voyage à l'Ile de France*'ından
(Ile de France'a Yolculuk) alınmıştır.

İşte bütün bunlar bahtsız siyahların elleriyle hazırlanmıştır. Siz hassas hanımlar trajedilerde gözyaşlarınızı tutamamaktasınız. Size zevk veren şeyler gözyaşlarıyla ıslanmış, insanların kanıyla boyanmıştır."

Fakat daha kötüsü de vardı. Amerikadaki demokrasiyi sorgulayan öğrenci Tocqueville, ırk sorununa değinmiştir. Modern dünyamızda kölelerin yerini siyahların alması, kurumun kendisinden daha utanç ve kaygı vericidir: "Hıristiyan dini köleliği yıkmıştı; 16. yüzyılın Hıristiyanları ise onu tekrardan yarattılar; onlar bunu toplumsal sistemlerinin bir parçası olarak kabul ettiler. Aynı zamanda onlar insanlık tarihinde iyileştirilmesi daha güç olan bir yara açtılar... Burada onunla şimdi eşit konumda olan, fakat uzun yıllar ondan aşağı görülmüş ve küçümsenmiş olana karşı doğal bir önyargı sezilmektedir. Kaderin veya kanunların ürünü olan gerçek eşitsizlik her zaman yerini, kökleri ahlâkımızda olan hayali eşitsizliğe bırakmıştır."

* * *

Doğal olarak ekonomik açıdan eşitsizliği hukuksal eşitsizlik takip etmekteydi. Büyük tarım işletmeleri sözleşmeli insanın yaşam biçimini şimdi de sınırlı ilkeler üzerine düzenlemekteydi.

P.L. Beaulieu büyük tarım işletmelerinin sömürgelerinin yüksek fiyatlı kahve, şeker ve diğer ürünlerin üretimine yönelik gerçek fabrikalara dönüştüğünden bahsetmektedir." Yiyeceğe yönelik kültürler yavaş yavaş yokolmaktaydı. Aslında sömürgeci toplum da yoktu. Mülk sahiplerinin keyfi hareketleri, bir orta sınıfın olmaması, hiçbir hakkı olmadan yığınlarca insanı ticaretin basit araçları

olarak görerek onları baskı altında tutma gibi antisosyal gerçekler, medeniyetimizin genel prensiplerine çok aykırı bir karakter sergilemekteydi. *"(Colonisation Chez Les Peuples Modernes.)* (Modern Uluslarda Sömürgecilik)

Kıtlık dönemlerinde tehlike altındaki kesimler sömürge halklarıydı. Gelişme dönemlerinde ise gemiler limanlardan şeker ve kahveyle yüklü olarak ayrılıyorlardı. Bu yörelerde sık sık beslenme bozuklukları ve kıtlıklarla karşılaşılmaktaydı.

Brezilya'lı zenginler Portekiz'den şarap, yağ, zeytin ve peynir getirtiyorlardı. Manastırlar açlıktan ölenlere yolaçmamak için bazı özel geçim kaynakları bulmak zorundaydılar. G. Freyre şöyle yazmaktadır: "Tarımsal alanlarda, şeker veya tütün harici kültürlere ilgisizlik öyle bir noktaya varmıştı ki lüks içinde yaşayan Bahia, 18. yüzyılda un kıtlığı çekmekteydi. 1788 yılında, itibaren bu başkentin yöneticileri önlem olarak toprakla ilgili bir madde çıkardılar. Bu maddeye göre toprak sahipleri sahip oldukları her köle için 1000 manyoka fidanı dikmek zorundaydı. Bu önlem daha önce 17. yüzyılda Nassau kontu tarafından alınmıştı."

Sahip eğer, tarım programında beslenmeyle ilgili yiyeceklere yer vermezse, köle de karnını doyurmak için gizlice hayvancılıkla uğraşmaya, birtakım ekinler yetiştirmeye mecbur kalıyordu. Tabii ki zamanla yaptığı anlaşılıyor ve kurtuluşu kaçmakta buluyordu. Kaçan köle "kaçak" statüsüne girmekteydi. Onu gören kimsenin onu öldürmeye hakkı vardı. İşte bu yüzden de "kaçak", aynı zamanda tehlikeli köle, en ıssız ve uzak yerlere giderek hayatını kurtarmaya mecburdu. P.Labat, *Voyage aux Antilles* (Antillere Yolculuk) adlı kitabında, "kaçak siyahların uzun yıllar boyunca adanın ortasındaki or-

manlarda ve dağlarda yaşadıklarından bahseder. Biraz çaba gösterdikleri takdirde kendilerine yetecek yiyeceği buradan sağlamaktaydılar. Çünkü ormanlarda bol miktarda yabani patates, yabani karaib lahanası vardı. Nehirlerden elleriyle büyük yengeçler tutmak, kertenkeleler yakalamak mümkündü. Guadeloupe ve Granada adalarındaysa *aguti* ve *tatu* diye adlandırdığımız hayvanlardan bol miktarda vardı."

Kaçaklar zaman zaman birbirleriyle karşılaşmaktaydı. Orman onların hepsini barındıracak kadar genişti. Aralarında gruplaşmaya giderek gerçek birlikler oluşturuyor, çeşitli ekinleri yetiştirmeye ve hayvancılıkla geçinmeye çalışıyorlardı. S. da Rocha Pitta, *Histoire de l'Amérique Portugaise'de* (Portekiz Amerikasının tarihi), 17. yüzyılda Brezilya ormanlarının içinde kaçak siyahlar tarafından kurulmuş Palmares kentini anlatır. Bu kent isyancı gruplara açık, onları barındıran bir yer, aynı zamanda da bir cumhuriyetti.

* * *

Oldukça katı ve acımasız olan Roma yasaları, zamanla eski sertliğini kaybetmiştir. İmparatorluk çağının başlangıcından itibaren, sahibin kölesini yargının izni olmaksızın vahşi hayvanlara atması, *lex Petronia* ile yasaklanmıştı. Köle Gaius'un sözünü ettiği *jusjurandum liberti* kurumu sayesinde basit bir yemin karşılığı azat edilmekteydi. Azat edilmiş köle, sahibine yılın belli günleri onun için çalışma sözü verdiğinde, belli bir özgürlüğü de elde etmiş olmaktaydı.

Bütün bu yeniliklerle birlikte 2. yüzyılın ortalarını, Antoninus Pius'un dönemini beklemek gerekti.

İlk olarak onun döneminde, sahibin kölesini öldürmesi cinayet sayılmıştır.

Kölelerin kaderiyle ilgili yumuşak tavırlar bizzat sahipler tarafından başlatılmıştır. Tabii ki onlar en fazla verimi elde etmek için emekçilere iyi bakmak gerektiğini biliyorlardı. Caton'un savunduğu çile çektirme, hiçbir zaman gücünü uzun süre kullanabilen, sağlam insanlar yaratamazdı.

Sahiplerin, kölelerinin beslenmesine ciddiyetle eğildikleri insan yetiştiriciliği ilk olarak Kuzey Amerika'da başlamıştı. Onlar kölelerinin sağlığının ve veriminin, aynen kendilerininki gibi, beslenmelerine bağlı olduğunu sanıyorlardı. Bu yeni bakış açıları aslında sözleşmeli insan tipi teorisiyle benzerlik göstermektedir.

Bu yolda harcanan çabalar hayvanbilimcilerin çabalarıyla bir tutulabilir. Hayvanbilimciler, Diyet uzmanlarından çok önce hayvanların besin ihtiyaçlarının gereksinimlere göre ayarlanması gerektiğini, gelişme hızlarının gözardı edilmemesi, yiyecek miktarına dikkat edilmesinin önemli olduğunu anlamışlardı. Hatta onların Alabama'lı siyahlar üzerine gözlemlerine dayanarak yazdıkları sayesinde Atwater, Amerikan İç Savaşı'ndan 30 yıl sonra Perhiz Bilimini kurabilmiştir.

1860 yılının Aralık ayında yapılmış olan Georgia'lı pamuk üreticileri toplantısında Dr. Dixon Smith şu açıklamayı yapıyordu: "Ekmek ve et siyahın günlük beslenmesinde kaçınılmaz yiyecekler olmalıdır. Halbuki bu yiyecekler azaltılıp, çok monoton bir beslenme düzeni yerleştirmeye çalışılmaktadır... İnsanın sağlığı ve fiziksel gücü yiyeceklerinin çeşitliliğine bağlıdır. İşletmecinin yapması gereken hiç tereddüt etmeden yiyecekle ilgili kültürlere yönelmek ve bu alanda yüzölçümünü genişletmeye

özen göstermektir."

Capell bu alanda bir deneme yapar: Kölelerini iki yıl boyunca düzenli olarak domuz etiyle besler ve sağlıklarının düzeldiği gibi[6] üretimlerinin de arttığını farkeder.

* * *

Demek ki insanın asıl sorunu, onu aynı zamanda köle olmaya iten besin ihtiyacıydı. Oysa bu, sahibin acil çıkarlarına ters düşmekteydi. Ancak Lutifundia'lar parçalandığında eski köleler toprağa sahip çıkabilmiş ve kendileri için gerekli olan geçim kaynaklarını bulabilmişlerdir. Yine de eski patronlarına karşı bazı sorumluluklar taşımak ve ürettiklerinin bir bölümünü onlara vermek zorundaydılar. Yani içinde bulundukları koşullar, *jusjurandum liberti*'ye bağlı olan Roma döneminin azat edilmiş kölesinden farksızdı. Kölelik kurumunun bu doğal ve insancıllaştırılmış şekli aslında ortaklık üzerine kurulu bir çeşit toprak köleliğiydi. Eski derebeyleri kölelerine küçük bir parça toprak verdiklerinde, köleler *servi casati* statüsüne giriyor, yani bir evden ve kendilerine ait bir işletmeden faydalanabiliyorlardı. Bu köleler daha sonraları da "toprak kölesi" diye adlandırılmışlardır. Kölelik kurumunun ortadan kaldırılması eski kölenin her zaman sıkıntı çektiği toprağa bağlanmasıyla tamamlanmıştır. Fakat, bu sefer toprak öncelikle kölenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiştir.

Kölelerle ilgili en önemli yasa 1685 yılının Mart ayında yayımlanmış olan *Cadoe Noir*'dır (Siyahlar

[6] W.D. Postell, *The health of slaves on southern plantations*, Louisiana Univ. Press, Baton Rouge, 1951.

Yasası). Bu yasa tiksinilinmeye başlanmış olan bir kurumun yine de hoş yanlarının olduğunu ispat etmek istediğinden, kölelik taraftarlarıyla karşı olanlar arasında uzun süre anlaşmazlık konusu olmuştur. Bu yasa neyi içermekteydi? Görünüşe göre kolonilerin despotluğuna bir parça yumuşaklık katmaktan başka kayda değer hiçbir gelişmeyi içermiyordu.

Ayrıca bu yasa kölelere olduğu kadar Museviler'e ve Protestanlar'a da hitap etmekteydi. Köle bu kadar büyük bir suç mu işlemişti ki en ağır cezalara uğramaktaydı. İlk kaçışı bir aydan fazla sürerse kulakları kesilip zambak deseniyle belirtiliyordu. İkinci kaçışında dizlerinin arkası yarılarak kesiliyor, üçüncüsünde ise öldürülüyordu. Her şeye rağmen, yeni düzenlemelerin bir kısmı köleler lehine bazı gelişmeler içermektedir. Bazı maddeler, yönetimin tamamen güçsüz kaldığı yerel tiranların despotluğunun nereye kadar gidebileceğini yasayla sınırlamaktaydı. Krallık ilk başlarda köleliğe karşı kısıtlayıcı kurallar yerleştirecek güçte olmadığı gibi kendi de bu işin peşinde koşmuştu. 1685 yasasının bazı maddeleri rahipler sınıfından etkilenerek kölenin ailesini yasal olarak tanıdığını açıklamaktadır: Evliliği özgür bir insanınki gibi kutlanabilirdi. Ailenin üyeleri ayrı ayrı satılamazdı. En sonunda XVIII. madde ile kölenin beslenmesi yüce kral tarafından garanti altına alınmıştır." Louisiana yüksek kurulu görevlilerinin, köle sahiplerine kölelerine verecekleri yiyecek miktarı ve kalitesiyle ilgili bir bildiri göndermelerini istiyoruz. XIX. madde: Aynı zamanda haftanın bazı günleri özel işleri için çalışmaları koşuluyla kölelerin yiyecek yükümlülüklerinden kurtulmalarını sahiplere yasaklıyoruz."

Code Noir, yani siyahlarla ilgili yasa, köleyi

Sokratesçilerin onu ilkel, gelişmemiş diye küçümsedikleri yerden, özgür insanla sahip olunan eşya arasındaki ara bir yere yerleştirmiştir. Bu yerin hassaslığı da güvenceyle ilgili çok önemli bir adli isyanın başlamasına yolaçmış olmalıdır. 1681 yılının Ağustos ayında çıkan deniz kuvvetlerinin buyruğu, iyi ahlâka aykırı olduğunu savunarak insan yaşamı üzerine güvence vermeyi yasaklamıştı. Bununla birlikte, azat etmek üzere yeniden köle alanların lehine özel bir madde de bu buyrukda yeralmıştı:" X. madde: Kişilerin yaşamı üzerine güvence vermeyi yasaklıyoruz." "XI. madde: Bununla birlikte yeniden köle satın alanlar, kölelikten kurtulmuş kişilere güvence verebilirler. Eğer köle dönüşünde sakatlanmış, boğulmuş, öldürülmüş olursa satın alındığı fiyatı sahip ödemek zorundadır."

24 yıl sonra Valin şunu yazıyordu: "Bu maddenin uygulanması sonucu Gine kıyılarında güvence altına alınmış köleler, gemilere yüklenerek sömürgelerimizde çalıştırılmak üzere yola koyulmuşlardır."[7] Bunun değişmesi için 18. yüzyılın sonlarını beklemek gerekti. Emerigon 1778 yılında kıyıda bulunan bir gemide patlak veren ve gemideki yükün kaybına yolaçan kölelerin isyanı olayında, armatörlere karşı şirketlerin haklarını savunarak uzun süren mahkemeler sonucunda, yasal olarak Afrikalı insanların değerini kabul ettirmeyi başarmıştır. Emerigon, savunmasında Aziz Paul'ün *l'Esprit des Lois* (Yasaların Ruhu) adlı mektubuna, özellikle de siyahları kuşlar, sürüngenler veya balıklarla aynı sıraya koymaya karşı çıkan Eski Ahit'deki Yaratılış'a başvurmaktan çekinmemiş ve bu sözleriyle de

[7] J.R. Valin, *Nouveau commentaire sur L'Ordannance de la Marine du mois d'août 1681*,Paris, 1760.

esir tüccarlarını XI. maddeye dönmekle suçlamıştı.

"Bu maddeden Afrikalı halkların herbirini suçlu konuma getirecek ve onları özgür insandan tekrar köle haline getirecek bir öz çıkarmak tiksinti vericidir. Kaldı ki hükmün tek amacı köle olanlara özgürlüğünü iade etmekti." Bu hukukçu, bu sözleriyle, kuruma karşı olan filozoflar ve edebiyatçılar arasında, örneğin Marivaux ile Marmontel arasında bir yeri çoktan hakediyordu.

İKİNCİ KISIM

KÖLELİĞİN TARİHİ

ALTINCI BÖLÜM
YAMYAMLIKTAN KÖLELİĞE

Kölelik ekonominin ara bir döneminde, insanın düşmanını öldürmemesinin kendine kazandıracaklarını düşünmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Köleliğin doğması için ilkel savaşın galibinin bahtsız ve mutsuz düşmanın canını bağışlamayı kabul etmesi gerekmekteydi.

Yabancı, ilkel insana göre bir hayvandan farksızdı. Bu yüzden avcılığın yerini hayvancılığa bıraktığı bir dönemde yamyamlığın yerini köleliğin almaya başlaması gayet doğaldır.

Toplayıcılığa Dayalı Ekonomide Az İnsana İhtiyaç Vardır

İlkel ekonomi, toplayıcıların sayısının sınırsız artışına engel teşkil eder. Doğal kaynaklar çok çabuk tüketilmiş, yerine yenileri konamamıştır.

İlk başlarda insan için ucuza yiyecek bulmak çok kolaydı. Çünkü elinin altında meyvalar ve etrafında bir sürü hayvanlar vardı. Daha sonraları bu kaynaklar tükendi veya yerine gelenler daha geniş bir alana yayıldılar. Bu andan itibaren kişinin yiyecek arayarak harcanmasının hiçbir önemi kalmadı. Sorunu örneğin kalori değerleri açısından incelersek, toplayıcılığın ilk başlarında 100 kalorilik bir yiyeceği elde etmek için toplayıcının 50 kalorilik enerji tükettiğini, ki bunun da onun çıkarına uygun

düştüğünü görürüz. Oysa daha sonraları yine 100 kalorilik yiyecek elde etmek için 150 kalorilik enerji sarfetmesi gerekmiş, o da doğal olarak meyvaları ağaçlarda, balıkları nehirlerde hayvanları da inlerinde bırakmayı tercih etmiştir.

Burada kurulması gereken dengenin basit birkoşulu vardır. Asgari düzeyde başlıca ihtiyaçları sağlanmış kişilerin işini de asgariye indirgemek koşuluyla bu denge sağlanabilirdi. Çünkü toplayıcılar çok çalıştıklarında harcadıkları güç karşılığında ihtiyaçları da doğal olarak artacaktı. Bu artan yeni ihtiyaçlar da karşılanamayacağından insanlar açlıktan ölüm tehlikesi içinde kalabileceklerdi. Kısacası, toplayıcılıkla geçinen ilkel toplulukların kalabalık olmamaları gerekmekteydi.

Daha önce de gördüğümüz gibi köleliğin sağladığı kazanç başkalarının ihtiyaçlarından kısarak kendi durumunu düzeltmekti. Toplayıcılık dönemi ekonomisinde ise yaşam düzeyi zaten aşırı ölçüde düşüktür. Koşulların eşitsizliğinden dolayı köleliğin ortaya çıkması için bir neden yoktu.

Toplayıcılığa Dayalı Ekonomi Çok Değişken Olduğundan Köleciliğe Uygun Değildir

İkinci bir özelliğinden dolayı toplayıcılığa dayalı ekonomi sözleşmeli insanın, yani kölenin oluşmasına engeldir. Süregelen değişkenlik ve hareketlilik, yiyecek toplayıcıları tarafından benimsenmiştir. Doğal ortamın hazırlayıp sundukları belli zaman dilimlerine bölünerek kullanılmıştır. İnsanlar gezginler gibi uzak yerlerde yiyecek aramışlar, yaşlılar, sakatlar, kadınlar ve çocuklar yiyeceklerin bulunduğu yerlerde bekçilik yapmışlardır.

Toplayıcılığa dayalı ekonomide anaerkil bir dü-

zen göze çarpar. Eve bağlı tek eleman kadındır. Aile reisliğini üstlenen de kadındır. Böyle bir sosyal düzende hizmete bağlı çalışan kölenin yeri yoktur. Catlin'in bize aktardığı Kurnai'li kızılderililerin atasözüne göre: "İnsan hayvanları avlar, balığı mızraklar, kendi aralarında döğüşür ve oturur": Bunlar kölenin işlerinden çok farklıdır.

Yabancı Rakip Biridir, Dolayısıyla Sadece Yardımcı Olabilir

Son olarak köleliği engelleyen başka bir faktörden sözetmek istiyoruz. Tüketici, herkesin ayakta kalabilecek yiyeceği elde etmesi için çok fazla sayıda olmámalıdır. Zaten bu yüzden bütün o insanlar yurtlarından ayrılıp başka yerlerde çalışma yolları aramışlardır. Bu dönemlerdeki kaynaklar da göç eden o insanlara yeterli olmak zorundaydı. Herhangi bir nedenden ötürü (nüfus artışı, kötü sezon) bir kabilenin üyeleri bir diğer kabilenin toprağına girerse bu sefer diğeri iyi beslenememek zorunda kalıyor, yaşam seviyesi de doğal olarak düşüyordu.

Yeni gelen kabile tehlikeli bir rakip olarak görüldüğünden, yakın komşular da dahil olmak üzere gruplaşmaya giderek, bu kişiler öldürülüyordu. Orman yasasına göre rakiplerin ortadan kaldırılması gerekmekteydi. Onun en akıllıca kullanımı yiyecek alanında olmaktaydı.

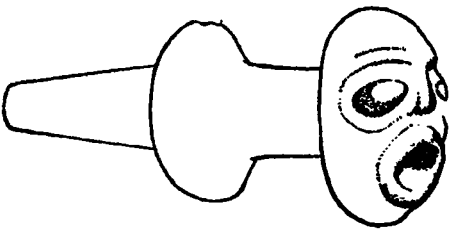
Toplayıcı ekonomiye uyum sağlamış olan yamyamların "beyazlar yasası", mahkumun parçalara ayrılıp kızartılmasını öngörmekteydi.

Bu yüzden sınırların paylaşımı, açlık baskısı altında kalmış veya potansiyel kaynaklarının kullanımını geliştirmek istemiş kabileler arasında her za-

man bitmez tükenmez kanlı savaşların doğmasına neden olmuştur.

Sosyo-Ekonomik Düzeyi Yüksek Örneklere Geçiş ve Kölelik Kurumunun Ortaya Çıkışı

Hayvancılığın, toprak ve metal işçiliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte varolan sosyal düzen altüst olmuştu. Böylelikle hareketli olan aktiviteler yerini toprağa bağlanmaya ve toprağı istediği gibi kullanmaya bırakmıştır.

Şekil 6 - Dini törenler sırasında kölelerin başına vurmak için kullanılmış olan taştan yapılmış alet
(Kaptan Monat'nın 1866 yılında Rupert Kalesi'nde bulduğu alet)
(The Provincial Museum of British Columbia koleksiyonundan)

İnsanın değeri de doğal olarak artmış ve daha fazla tüketmek bir sorun olmaktan çıkmıştır. Zenginlik sayesinde başkasının kullanımı sağlanmış ve ilk sınıfsal farklılıklar yaratılmıştır.

Diğer bir değişim de erkeğin kadının yerini alması, anaerkil düzenin sona ermesidir. Yerleşik düzene geçip hayvanları evcilleştirmeyi başarmış olan erkek, böylelikle evde de öncü hale gelir. Yeni şef, köleleri ve beraber yaşadığı kadınları sayesinde kendine gerekli işgücünü oluşturmaktaydı. Erkeğin üstün dehasının ilk uygulamaları kadının toplum-

sal yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bu iki başlangıç noktasıyla zaman içinde kölelik kurumu oluşup yaygınlaşmıştır. Köleliğin varlığına ilişkin ilk kalıntılar Ortadoğu'da tarıma dayalı ekonomi kurmuş olan ilk medeniyetlerden birinden gelir. İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan bir tablet sayesinde S.N. Kramer, Sümerli bir söylenceyi bize aktarır: "Bahçıvanın korkunç günahı" diye bahsedilen bu olayda adı geçen köleler odun toplamaya geldiklerinde bahçeden su içmişlerdir.

Tropikal ormanlarda veya Okyanus ormanlarında tecrit edilmiş bir yaşam süren, Orta Afrika'da, Amazonlar'da, İnsulinde adasında yaşayan bazı kabileler hiçbir zaman köleliği uygulayabilecek gelişme düzeyine ulaşamamışlardır. Onlar aynı zamanda bu kurumun olumsuzluklarını, en gelişmiş şehirlerin özellikle kurumdan faydalandığını da bilmemektedirler.

YEDİNCİ BÖLÜM

ESKİ KÖLELİK

Gelişmiş hiçbir topluluk kendini kölecilikten mahrum bırakmamıştır. Bazıları bunu inkar ederek sadece ortak yaşama değin bir ilişkinin sözkonusu olduğunu savunmuşlardır. İncil'in bu kurumla ilgili belgeleri de oldukça kısıtlıdır. Çünkü din adamları içtenliği ve fonksiyonelliğiyle kendini belli etmiş olan, aslında insan karakterinin şiddet öğelerine dayalı bu "uysal" köleliğe taraftardılar.

Lévitique (Levi kabilesinden bir Yahudi) köle durumuna düştüğünde, diğer kölelere yapıldığı gibi ne çalıştırılabilir ne de bir başkasına satılabilirdi. Fakat Yahudi halkı, sınırda yaşayan komşular üzerinde özel bir hak sahibiydi. Bu hakka göre komşuların çocukları Yahudiler tarafından satılabilirdi. Ayrıca komşular her alanda Yahudiler'e hizmet etmek zorundaydılar.

Tanrı tarafından kutsanmış olan İbrahim'in birçok kölesi vardı ve kölelerin en eskisi olan evin yönetiminden sorumluydu. Bir gün İbrahim ona bir görev verir: İzak için bir kadın aramak ve evlilik için anlaşma yapmak.

Erkek kardeşleri tarafından satılmış olan Jozef, her yedi yılda bir başgösteren kıtlık olayını ilk modern stok çalışmasıyla önleyerek, Mısır halkına çok büyük bir hizmette bulunmuştu. Uluslararası yardım uzmanı, kıtlık tehlikesi altında bulunan ailesini yanına getirttiğinde aile, sadece Yahudi ulusuna

mahsus olan, Tanrının aracı olduğu bu özel ilişkiyi kendi haline bırakıp geri dönmüştü.

Yahudiler, tarihin bu acıklı döneminden ders çıkarmış olmalıdırlar, çünkü Tanrı'nın sözlerini her zaman dinlemişlerdir: "Hiçbir zaman yabancıyı baskı altına alıp, zulmetmeyeceksiniz, çünkü siz Mısır'da yabancıydınız ve varolmanın ne demek olduğunu iyi biliyorsunuz."

Şekil 7 - Erkek kardeşleri tarafından satılmış olan Jozef, firavuna yedi besili ve yedi zayıf inekle ilgili düşünü ve kendi adını taşıyan ünlü stok çalışmasını açıklıyor. Firavunda bu başarısından dolayı bu eski köleyi azat ediyor. Daha sonraları Jozef, Serapis şeklinde tanrısallaştırılmıştır. Burada Jozef başının üzerinde bolluğun sembolü olan ve zeytin dallarıyla buğday başağıyla süslenmiş kutsal sepeti, calathus'u taşırken resmedilmiştir.

Yahudi halkı için de olduğu gibi, o dönemdeki ilkel kölelik aynı zamanda "uysal, itaatkâr" idi. Özgürlüğe ulaşmak için neler yapmak gerektiğini bilmemekteydiler. Solon'un, mahkumları serbest bırakmasıyla ilgili şiirsel deyişinde belli bir kendine

güven göze çarpmaktadır: "Değişik bölgelerde bir zamanlar köle olarak kullanılmış, şimdiyse özgür olan siyah ülkeyi Olimpos'taki Tanrıların en iyisi, Kronos'un yüce anasına bırakıyorum. Bir tanrıça tarafından kurulmuş olan yurtlarına, yani Atina'ya ben, kimi haklı kimi haksız olarak alacaklıları tarafından satılmış birçok vatandaş getirdim. Bunlardan bazıları, uzun yıllar yabancı ülkelerde kalmış olanlar, Attika dilini dahi unutmuşlardı. Diğerleri, burada kalarak insanı küçülten tutsak hayatı yaşamaya mahkum edilmiş olanlarsa, efendilerinin önünde titremekteydiler. Ben de herkese özgürlüğünü iade edip onları azat ettim..."

* * *

Ancak daha sonraları, dünya ticaretiyle zengin olmuş olan çok kalabalık eski şehir devletleri sömürüye dayalı köleliği uygulamışlardır.

Yunanistan'da tarıma dayalı özkaynaklar yavaş yavaş yetersiz hale geldiğinde, Attika'lı tüccarlar, ilk uluslararası işbölümünü organize ettiler. Buna göre bütün ulaşım yollarını Pire'nin çevresinde toplayan bu tüccarlar çok önemli bir iş başardılar. "Bir gün Yunanlı bir tüccar bunu kötüye kullanıyordu..." Bu tür simsarların sayısı gittikçe fazlalaşınca, Atina, daha sonraları Roma, Bizans, Venedik, Londra'nın elde edeceği yeri o dönemde elde etmişti. Bu atölyelerde üretilen anforalar, pahalı kumaşlar, parfümler, işlenmiş ürünler *(La Bimbeloterie de Délos*-Delos Bibloları) yabancı ülkelere gönderilmekteydi. Korsanlardan korunmak için seçilen büyük gemiler, çabuk giden kadırgalar dönüşlerinde şehirlerinin emektar halkı için meyvalar, etler, tahıllar taşımaktaydılar.

Perikles, Atina için ölmüş olan yurttaşlarını överken, onların kurban edilmelerinin sebebini dile getirir: "En verimli ülkeler, büyüklüğümüzden dolayı bize ürünlerinin vergisini ödemektedirler. Dolayısıyla her yerde çok az rastlanan bu meyvaların da bir bedeli vardır."

Atina'nın o dönemde dünya ekonomisini elinde tutması, Ksenophon'u gururlandırmaktadır. Bunu şu sözleriyle açıklar: "Toprağa elimizi bile sürmeden, her şeyi denizden sağlamaktayız." Fakat, ticarette ustalıktan çok, daha fazla değerli bir para birimine ihtiyaç vardı.

Atina'nın ve rakiplerinin ticaretinin, sanayiye dayalı ülkelerin ticaretine benzediğini dönemin eski belgeleri sayesinde anlamaktayız. Atölyelerin ve depoların ülkenin yeri doldurulamaz sermayesini oluşturmaktaydılar. Tabii ki bu sermaye için gerekli olan hammaddeler kadar yeterli işgücü de yakın çevreden kolaylıkla sağlanmaktaydı.

Bununla birlikte Eski Şehir Devletleri, daha sonraları 19. yüzyılın Avrupalı kapitalist toplumlarının yaptığı gibi, bu değerli işgücünü çok yoksul emekçiler sınıfına dönüştürmemişlerdir.

Eski insanlar, kölelerin, onların zenginliklerinde çok büyük payı olduklarının farkındaydılar. Bu yüzden onların toplumda belli bir yeri vardı, hatta özgür insanlar gibi onlar şikayetlerini dile getirebilmekteydiler. Fakat Ksenophon ihtiyatlı olmak gerektiğini hatırlatıp, vatandaşları uyarmaktan geri kalmamıştı." Atina'da kölelere ve yabancılara inanılmaz hoşgörüyle davranıyoruz. Onları dövmeye hakkımız yoktur: Bir köle sizin için kendi rahatını bozmaz. Bu gelenek acaba nereden gelmektedir? Size söyleyeyim. Eğer kurallar bir köleyi, yabancıyı veya azat edilmiş bir köleyi dövmemize izin verse-

lerdi, sık sık bir Atinalıyı köle olarak görüp onu dövecektik. Burada kölelerle yurttaşların giyiniş şeklinde bir farklılık yoktur. Burada kölelerin lüks içinde yaşamalarına eğer şaşırıyorsak, ilerde göreceğiz ki bu boşuna değildir. Gücün her şey demek olduğu bir şehirde, kâr sağlamak amacıyla köleden köle elde ederek ve onu özgür de bırakarak çok zengin olmak mümkündür. Kölelerin refah içinde yaşadıkları yerde korkuya yer yoktur. Oysa Lakedemion'da köleler endişe yaratmaktadırlar. İşte bu yüzden biz de özgür insanlarla köleler arasında eşitliğe dayalı bir düzen oluşturmuş bulunuyoruz..." *(Du Gouvernement des Athéniens).*

Eski Şehir Devletleri köleciliğiyle, 16. yüzyıldan itibaren sömürgeci Avrupa'da uygulanmış kölecilik arasında bir kesiklik mevcuttur: Ortaçağ. Sanayinin ve ticaretin gelişmesini isteyen bir toplumun bu kurumdan vazgeçemeyeceği açıktır. Öyleyse eşitlikçi düşünceyi savunan dönemde ekonomik bir durgunluğun olması gerekmektedir.

Kölelik, kesinlikle aralıksız olarak uygulanmaya devam etmiştir. Berberiler'in köleleri toplayıp kadırgalarını korumak için silahlandırdıklarını bilmekteyiz. İnançsızlara karşı savaşmak gerektiğinden Hıristiyanlık alemi aralarında birleşip bir güç oluşturmuş ve Avusturya'nın, İspanya'nın, Venedik'in, Malta'nın donanmasını güçlendirmek için Akdeniz'in zavallı adalarını soymak üzere seferler düzenlenmiştir. Lépante savaşı sırasında zincirlenmiş halde otuz bin kürekçi ölmüştür. Roussillon, Languedoc ve Provence bütün Ortaçağ boyunca Doğu'da köle avına çıkmışlardır. *(Chronique de Morée-* Morée'nin Günlüğü). Marsilya ve Perpignan'daki arşivler özellikle bu konuyla ilgili dökümanlarla doludur.

Ortaçağ'la ilgili dökümanlarda kölelikle ilgili izler bulmak oldukça zordur. Haçlılar'ın maceralarında, daha sonra çoğunun fidye karşılığı bırakıldığı, savaş mahkumlarından bahsedilir.

Romanlarda kölelikten çok sık sözedilir. Male'in maceralarının geçtiği şatoda, ölülerin kralı cimri patron iyi aileden gelen üç genç kızı alıkoyar. Kızlar büyüyü bozacak olan cesur şövalyeyi beklerken aralarında ağlaşıp, sızlanırlar:

Her zaman ipek çarşaflar dokuyacağız,
Hiçbir zaman iyi giyinemeyeceğiz:
Her zaman yoksul ve çıplak olacağız,
Her zaman aç ve susuz olacağız...
Büyük güçlüklerle biraz yiyeceğimiz var,
Sabah az, akşam daha da az...
Fakat çalışmamız zenginleştiriyor
Onun için çalıştığımız kişiyi.
Geceler büyük vatanımızı bekliyorlar,
Ve her zaman da bekleyecekler....

Ortaçağ'ın ekonomik koşulları, kölelere özgü emeğin kullanımına karşıydı. Kilise görüşünü uygulamaya koymayı başarmıştı ve Romalı reformcuların bıraktığı yerden devam ediyordu. Aksi takdirde korkunç silahını kullanmaktan çekinmemekteydi: Afaroz.

Vaazlarında sahiplerin kölelere iyi davranmalarını, onların da Hıristiyan ve insan olduklarını hatırlamalarını canla başla yinelemekteydi.

Kiliseye bağış yapıldığında köleler özgür insanlarla aynı haklara sahiptiler ve kilise de bağış karşılığı onlara bu dünyada bazı olanaklar sağlamaktaydı. Bunun en güzel örneği kilisenin köleler için bir okul yaptırmasıydı.

Fakat bütün bu teşviklerin tek başına köleliği ortadan kaldırmaya gücü yoktu. Yine de bakış açısı değişmiş ve daha insancıl hale gelmişti. Kölelerine kötü davranmak bir "günah" dı. Olay, kanunlarla cezalandırılmasa da, Kilise tarafından kınanıp yargılanmaktaydı. Başka dinlerden olanlara ve çoktanrılılara karşı kilisenin gücü de büyüktü. Onlar sosyal yaşamlarının her alanında kontrol altındaydılar ve prenslerin politik aktiviteleri devamlı kilise tarafından takip edilmekteydi.

Kilisenin bu etkisi dışında, dönemin ekonomik koşulları da artık kurumu devam ettirmeye uygun değildi. Tabii ki Avrupayı istila etmeye ve Batı İmparatorluğunu çökertmeye çalışan barbar kavimler köleliği, hatta acımasız bir köleliği tanımaktaydılar. Vizigotlar'ın, Ostroroglar'ın kanunları özgür insanla köle arasında öyle uçurumlar yaratmıştı ki, aralarındaki birlik dahi bunu aşamamaktaydı. Kölelik bir cezaydı ve doğal olarak köleye kötü davranılmalıydı.

Böyle olmakla birlikte bu barbar uluslar Atila'nın orduları tarafından kovulduklarında Fransa, İspanya ve İtalya'ya doğru ilerlemişler ve oralarda köleci toplumlar kurmamışlardır. Hayatın sanki kendi içine kapandığı, her şeyden uzaklaştığı bu karanlık dönemde, Antik Şehir Devletleri döneminde olduğu gibi artık yaşam ticaret üzerine kurulu değildi. Başlıca birimi, köleyle sahibinin ortak ilişkisine dayalı toprak ve büyük malikaneler oluşturmaktaydı. Şatolar genellikle eski Roma villaları üzerine inşa edilmiş, etrafında köylülerin çalıştıkları topraklar bulunan tahkim edilmiş büyük depolar gibiydiler. Artık ne atölyeler ne de ticaret limanları vardı. Bütün bireylerin katıldıkları, aileye özgü bir ekonomi ve öz-tüketim sözkonusuydu.

İleride kurulacak burjuva toplumunun çekirdeğini oluşturanlarsa, şehirlerde toplanmışlardı. İşçiler de lonca örgütlenmelerine başlamışlardı.

Zamanla sınıfların mesleklere göre gruplaşması sonucu, yenik kişinin köle olarak çalıştırılması da ortadan kalktı. Hiç kuşkusuz, şövalye yasalarında sözü geçen derebeylerin zorunluluklarının yeni şeklinin de bunda payı vardı. Bizim Ortaçağ toplumumuzun tipik özelliği olan, her birinin diğerinin kölesi olduğu kişisel bağımlılıkların durmaksızın akan çağlayanı, aynı zamanda ekonomik bir kurum olarak köleliğin de sonu olmuştur.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU ENDÜSTRİSİNDE KÖLELİĞİN GELİŞİMİ

Son arkeolojik çalışmaların ışığında, seramik atölyelerinde köleliğin hangi koşullarda gelişip yayıldığını daha iyi bilmekteyiz. Pişmiş topraktan yapılmış olan, dönemin kap kacağının kullanım süresi oldukça kısaydı, çünkü kolay kırılabilir ve gözenekli olduğu için çok çabuk bozulmaktaydı. İşte bu yüzden tarihlemeye yardımcı olan, üretim yerlerini tanımaya olanak sağlayan kırık, tam veya parçalar halinde birçok seramik malzeme, kazılardan elde edilmiştir.[8]

Arezzo ve Pouzzoles'de,[9] doğmuş olan İtalyan işletmeler, Augustus döneminden itibaren Galya'nın güneyinde ve Lyon'da şubeler açmışlardı. Hatta Lyon'daki atölyede Arezzo kökenli, köle çalıştırmış olan Arezzolu bir çömlekçinin imzasını taşıyan örnekler de bulunmuştur. Daha sonraları bu İtalyan tekniği Galya'nın merkezindeki dükkanlara da yayılmış ve Doğu'da,[10] Rhône, Saône, Rhin'de birçok atölyeler kurulmuştur.

Birinci yüzyılın başlarından itibaren görülen çömlek üretiminin merkeziyetçiliği sayesinde pazarlama amacıyla yapılan yolculuklar azalmış, böy-

[8] M. Picon, Céramique antique, *Les dossiers de L'archéologie,* 1975.
[9] M. Labrousse, Montans, *Les dossiers de L'archéologie,* 1975.
[10] M. Lutz, La puissance attractive de L'est, *Les dossiers de L'archéologie,*1975.

lelikle yolların kötülüğü nedeniyle kırılma riski de ortadan kalkmıştı. Değerli mallar (anforalarda saklanarak hazırlanmış şarap) ve lüks orijinal maddeler haricinde, ki çoğu zaman bu abartılmaktaydı, uzun seyahatler yapılmamaktaydı. (Galya'lı işportacılar İngiltere'ye kadar dolaşıp" gerçek Arezzo seramiği" diye sahte mallar satmaya çalışıyorlardı)

Kalıptan çıkarılarak yapılan, "damgalanan" İtalyan seramiği, Suriye'de ve İngiltere'de olduğu kadar Roma dünyasında, Galya'da da askerlerin, sivil halkın ihtiyaçlarını karşılamıştı.

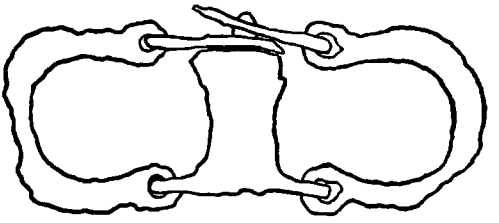
İ.Ö. 200-175 yıllarına doğru karşılaşılmış olan döküm fırını da mekanik geliştirmelerle yenilenmiş ve daha fazla randıman alınması sağlanmıştır. Hatta 1. yüzyılda, dişli tekerlekli ve pedallı bir sistem bile geliştirilmiştir. (Boucheporn). Kısa bir süre sonra da fırınlar mükemmel hale gelmiş ve 2. yüzyılın başında da 2 veya 4 fırına sürekli çalışma imkanı sağlayan bataryalar icat edilmiştir. 3. yüzyılın başına kadar fırınların ölçüsü artmış, sayısı azalmıştır. Küçük zanaatkârların gruplaşmasıyla oluşmuş fabrikalar, o dönemde malzeme, personel, ürün, hatta ihracatlarından dolayı çok önemli hale geldiler. Lyon, La Graufesenque, Lezoux ve Rheinzabern fabrikalarının yüzlerce işçiyi aynı anda çalıştırdıkları anlaşılmaktadır. Bunu da vazoların, tabakların üzerine yazılmış isimlerden ve *graffitilerden*, yani fırına konan malzeme ile aynı anda fırına verilmiş levhalar üzerindeki isimlerden çıkartmaktayız. Birçok çömlekçi imzasının arkasından şu söz yeralır: "Ve onun köleleri tarafından". Bazen çömlekçi köleler kendi imzalarını da atmışlardır.

Bu imzalarında, ya iki isimlerini de kullanmış (kendi isimleri ve sahiplik bağını ifade eden efendilerinin isminin kısaltılmışı), ya da isimlerinin kısal-

tılmış şekliyle onu takip eden *servus* kelimesini kullanmışlardır. (Bazen sadece S ile ifade etmişlerdir)

Lyon'lu 23 çömlekçinin adlarını bilmekteyiz. Bunlardan bazıları çok yaşlı olup, Arezzo'daki evden gelmiş kölelerdir. Örneğin: "Tigranus, Perennius'un kölesi" (Perennius'da şöyle imza atmaktaydı" Perennius ve köleleri", Augustus zamanında Arezzo'da yapılmış.)

La Graufesenque'de, köleler tarafından bir ay boyunca hazırlanmış olan bir fırının detayını gösteren bir graffiti bulunmuştur. Burada, Roma dünyasında, daha evvel kurulmuş olan personel bulmaya yarayan acentalar gibi sezonluk çalışmaları karşılamak için ilave elemana ihtiyacı olan zanaatkârların personel kiraladıklarını gösteren bir sistem sözkonusudur. Bu bölgede bulunan çok miktarda köle zinciri de bunu doğrulamaktadır.

Şekil 8 - Köle zincirleri (Hermet'nin koi., Fenaille Müzesi, Rodez)

Haltern'de her 10 çömlekçi isminden birinde "Aetius ve köleleri" imzasına rastlanmıştır. Oysa Aetius, Arezzo ve Lyon'un en meşhur çömlekçilerinden biri idi. Arezzo'daki ana atölyenin, Galya'daki şubeleri için kökenleri belli olmayan köleleri geliştirip kullanmış olması muhtemeldir.

Damgalı çömleği kaplayan imzaların çokluğu iş-

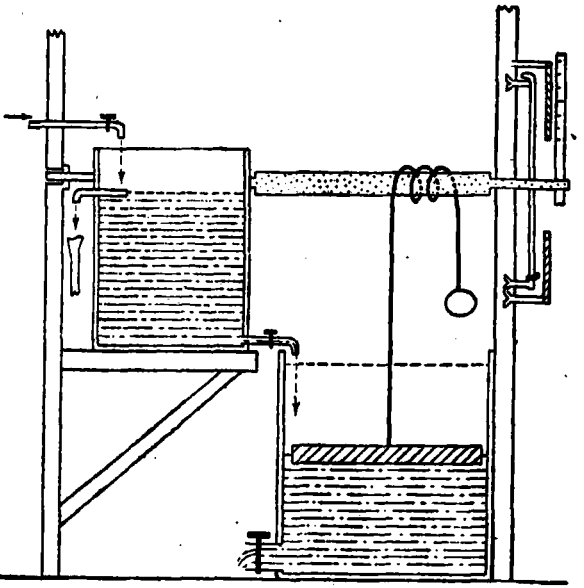
letmenin gerçek başkanını tanımayı engellemektedir. Çömlekçilik işinde birçok işbölümü yapılmaktaydı. Basit desenlerin çizimi, kilin çıkarılması, fırınlama, hazırlama ve arabalarla taşıma gibi işler hep kölelere bırakılmıştı. Bu arada, tornacılık, döküm kalıbı ve sivri alet imalatçıları ve firin sorumluları gibi nitelik gerektiren işler, özgür insanlar tarafından gerçekleştirilmekteydi.

La Graufesenque'deki fabrikanın bulunduğu alanda kazılar sonucu elde edilmiş zincirler, uzmanlaşmamış işçi sınıfının o dönemde oldukça ağır baskı altında kalmış olduğunu göstermektedir. Ölmüş kölelerin cesetleri ya toprağa doğrudan gömülmüş ya da hurdalığa gömülerek üzerine artık çömlek parçaları atılmış halde bulunmuştur. 2. yüzyılda çok fazla miktarda kadın işçinin çalıştırıldığını, Lezoux'da bulunmuş olan çocuk mezarlarının çokluğundan anlamaktayız. Ayrıca burada basit bir şekilde kırık çömlek parçalarının altına gömülmüş, bazılarının oldukça zayıf olduğu anlaşılan, genç cesetlerine de rastlanmıştır.

12, hatta bazen 100 köle çalıştıran fabrikaların iş organizasyonunda karşılaşılan sorun, saat sorunuydu. O dönemde aydınlatma imkanları kısıtlı olduğu için günün her saatini kullanmak gerekiyordu. Özellikle İmparatorluğun kuzeyinde kalan bölgelerde, uzun kış aylarında, patronlar hergün güneşin doğuş saatini takip edip çalışmayı ona göre, ayarlamak zorundaydılar.

Mimarlık üzerine eserinin IX. cildinde Vitruvius bize "anaphorique", (yani "yıldızların doğuşunu gösteren") ve "kış saati" (Akdeniz güneş saatlerinin tam tersi) diye adlandırılan bir saatten bahseder.

Devinim, kısaca, 24 saatte dolabilen, dikey bir ağaç ve diskin yardımıyla tam turunu bir günde ta-

Şekil 9 - F.Maitzinger tarafından tasarlanmış büyük sarkaç denemesi
Bu tip sarkaç Roma İmparatorluk döneminde birçok bölgede kullanılmış olmalıdır. Sarkacın amacı köleleri uyandırmak ve onların verimini ölçmekti. (Tardy, *La Pendule Française* (Fransız Sarkacı)

mamlayan bir sarnıcın yüzeyinde bulunan şamandıranın yükselmesinden meydana gelmekteydi.

Kullanılan bu disk, 182 veya 183 tane delikle çevriliydi. Güneşi simgeleyen parlak top şeklinde bir işaret noktası vardı ve bu deliklerden birine yerleştirilmişti. Bu işaret noktası, dünyanın güneş etrafındaki turu sonucu oluşan ilave günü hesaplamak için her iki günde bir, bir delik ilerlemekteydi. Saat, dönen diskin önüne yerleştirilmiş, sabit bir kafesten anlaşılmaktaydı. Bu kafesin üzerinde, işaret topunun belirttiği saate göre değişik mevsimlere bir "ilerleme" veya "gerileme" kazandıran, bir hal-

kalar ve eğriler sistemi vardı. Bu saate göre, gece nöbetçisi, güneşin doğuşunu önceden gongların vuruşuyla anlayabilir ve fabrikanın işçilerini uyandırabilirdi.

Neyse ki, fabrika sirenlerinin atası olan bu mekanizmanın bazı parçaları günümüze ulaşabilmiş ve Vitruvius'un saatini[11] tasarlayabilmek mümkün olmuştur. Bu parçalardan biri, Saint-Germain-en-Laye'deki "Uluslararası Eski Eserler" müzesinde bulunmaktadır. Sözkonusu olan, üzerinde işaret delikleri olan bir disk parçası ve 19. yüzyılın sonlarında keşfedilmiş olan çok önemli bir Roma-Germen şehrinden, Grand'dan çıkan bir takvimin metnidir.

Grand'da bulunmuş disk parçası üzerindeki çalışmalar sonucunda, onu yapanların yaz gündönümünü, 8 saat 57 dakikalık bir geceye göre düşündüklerini göstermektedir. Bundan da bu diskin, 41° 46 enlemlerinde, veya Roma'nın güneyine birkaç kilometre kala bir yerde yapıldığını anlıyoruz. Üretimin detaylarına geçersek: Bronz plakanın hafifliği, delme aletlerindeki yazılar, vs.. bize saat üzerine uzmanlaşmış bir işçiliğin kullanıldığını, köle vaya özgür birinin çalıştığını ve özgün bir parça olduğunu göstermektedir. Bu araştırmalardan, Roma köyünde o dönemde bir Lipp fabrikası bulunduğunu ve ürettikleri saatleri memurlara, papazlara ve kışın, günün hiçbir saatini kaçırmak istemeyen köle sahiplerine ihraç ettiklerini çıkarabiliriz.

[11] Tardy, *La pendule Française*, cilt 1.

DOKUZUNCU BÖLÜM
MODERN KÖLELİK

Ne yazık ki kilisenin içinde tüm insanların kardeş olduğunu kabul eden bu derin ve güçlü tinsel dünya, aynı zamanda açlığın varolduğu bir dünyaydı. Hayatta kalanlar tarafından kazılmış olan gömütlerdeki tütsülere karışmış cesetlerin kokusu bize kadar gelmektedir.

Çürümeden en güzel çiçekler fışkırmaktadır. Ortaçağ'ın insanları, sadece hayal ettikleri birçok dünya yaratmaya çalıştılar. Eğer varolan zorlukları aşmak isteselerdi, onların hayalleri gelişmenin başlangıcı olabilirdi. Oysa Ortaçağ, *Déuteronome*'a göre içinden süt ve balık aktığı ülkeyi yeniden yaratmakta ustaydı.

Table Ronde'un (Yuvarlak Masa) yazarları Ütopyadan, tuhaf ve inanılmaz bir evren yaratmışlardır. Erdem sahibi şövalye esere göre kendini havalanmış, muhteşem saraylar gibi dünyasal ihtiyaçlarından kopmuş, bulutların üzerinde oturur bulmaktaydı...

Jehan Le Maistre, Rabelais (daha sonraları Fourier olarak adlandırılmıştır) gibi "oburluk" hastalığına tutulmuş yenilikçilerse bol yiyecek, şarap ve gümüşten yapılmış güzel sofra takımlarıyla dolup taşan Tapınak, Manastır ve Phalanstére (Fourier toplumunda emekçilerin yaşadığı yer) hayal etmekteydiler...

En sonunda Thomas More, çözümün geriye dö-

nüşte olmadığını, yalnızca ürün probleminin çözülmesiyle maddi mutluluğun yakalanabileceğini anlamıştır. Platon, düşe dayalı bir dünyayı suyun altına batırmış ve ona Ütopya adını vererek ulaşılmaz bir adaya yani hiçbir yere yerleştirmişti.

Hiçbir yere! Güzelliklerden başı dönmüş insanlar, "başka yere" diye cevap veriyorlardı. Bu insanlar ellerinde Doğu'nun güzel kumaşlarını tutup, ince işlenmiş kadehleri kaldırırken bolluklar ülkesinin kendi dünyalarında yeralmadığına inanamazlardı, zaten onlar cennetin gizlendiği ülkelere yerleştiklerini sanmaktaydılar. Onlar, en saf çağdaşlarımızın sahip oldukları ve her zaman olacakları bu sömürü Ütopyasının nostaljisine yavaş yavaş teslim olmaktaydılar: Doğanın çok cömert davrandığı, kolaylıkla pek çok güzel şeyi elde edebilecekleri bu yaşam kolay, sıcak ve parlak olduğundan, nostaljisi de oldukça farklıydı.

İspanyol denizciler haritaya yeni bir kıta eklediklerinde insanlar, sonunda dünyadaki cenneti elde ettiklerini sandılar.

Amerika! Bütün yerleri ele geçireceğiz, vakit geçirmeden gür ormanları kesin! Artık buraya gelmek için kadırgalara ihtiyaç yoktu, Okyanusun rüzgarı sayesinde yelkenler yeterliydi. Gönüllüler de gün geçtikçe fazlalaşmaktaydı: Limanlarda yaşayanlar, kötü üründen dolayı aç kalmış olan kırsal kesim insanları, yeni topraklardan kâr sağlamak isteyen açgözlü burjuvalar, Ponant gemileri yüzyıllarca buralara yolcu taşımışlardır. Daha sonraları, düşler uçup, sarhoşlukları geçince, bir zamanlar yaptıkları gibi sömürgeler kurmak gerektiğini düşündüler ve başka bir kölelik çeşidi oluşmaya başladı. Bu dönemden, Manon Lescaut'nun güzel romanı doğmuştur. Ne yazık ki tropiklerin güneşi, Yeni Haçlılar'ın

gözlerini tam olarak açamamıştı. Herkes, kralın tanıtım yazısında bahsedilen dağlarının kıymetli taşlardan, ovalarının tanrıların yiyeceği, ambrozyadan, yapılmış olduğu bu yere işlerini taşımak ve yerleşmekte acele ediyordu. Tabii ki Bacon gibi erdemli insanlar endişe duymakta ve Tanrı'nın yolundan çıkılacağından korkmaktaydılar: "Ben saf ve temiz toprakta insanların ekinle uğraşmasından hoşlanıyorum. Yani yenisini getirmek için yaşayan insanların yerinden uzaklaşmak zorunda kalmayacağı bir yerde. Aksi takdirde bu gerçek bir ekin değil, kökünü kazıma olur. "Belki de o uzak yerler çoktan kalabalıklaşmıştı ve vaadedilen zenginlikler, bu aç insanların hiçbir zaman ulaşamayacakları düşlerden ibaretti.

Göçmenler haftalar sonra karaya çıktıklarında binlercesi, skorbüt ve dizanteriden perişan haldeydi. Gemide açlık ve susuzluk çekmişler, fakat yine de sonunda varabilmişlerdi. Gemide bulunan Yahudiler de aynı heyecan içinde olmalıydılar.

Sonuç tam bir sürpriz olmuş olmalıdır. Çünkü bal akan ağaçlar ve değerli taşlarla kaplı dağlar yerine, kendilerinden daha fakir kabileler, düşmanlık besleyen insanların görüntüsüyle karşılaşmışlardı. Kristof Kolomb İspanyol mahkemesi önünde, acıklı dönüşleri sonrasında, şu trajik açıklamayı yapar: Birkaç papağan, sarısabır bitkisinin yaprakları, pamuk yumakları. Bölgede sadece korkudan bitkin görünen, ilk köleler olabilecek vahşiler vardı. Dindar birisi olarak Kraliçe ancak Katolik olmayan düşmanların köle olarak kullanılmasını kabul etmekteydi.

Sonuç olarak, düş kırıklığına uğramış ve onurları zedelenmiş bu İspanyol serüvencileri altın, değerli taşlar, hazır bol yiyecek bulmak üzere coşkuy-

la geldikleri bu yerin her şeyine karşı olarak hınçlarını almışlardır.

Açgözlü bir meclisin "altın nerde?" diye Meksika'da harabelerin arasında, son değerli Aztekler'e işkence yapmasıyla hınç almaya başlamışlardır.

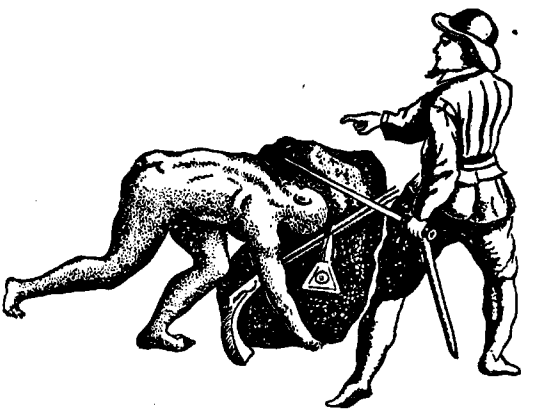
Bu arada, vakanüvislerin adil birisi diye tanımladıkları Bartholome de Las Casas'ın sesi yükselmeye başlar. Kristof Kolomb'un yakın arkadaşı olan babası ona Saint-Domingue'de geniş topraklar bırakmıştı. Tanrının bu lütfundan çok etkilenen bu kişi, piskopos olduğu şehirde kölelerini serbest bırakmış ve Dominiken stili sandaletlerini giyerek tarikata katılmıştı. Kızılderililerin maruz kaldığı İspanyol canavarlarının kana susamış davranışlarından üzüntü duyan, bu pişman olmuş İspanyol serüvencisi, araştırmalar yapmış ve çok çarpıcı bir eser bırakmıştır. Avrupa'da çok büyük yankılar uyandırmış olan bu eser, *Histoire des İndes* (Kızılderililerin Tarihi) birçok dile çevrilip, yorumlanmıştır.

Dindar piskoposun anlattığına göre, Küba adasında üç ay içinde yedi bin çocuk, gıdasızlıktan ölmüşlerdi. Belli bir yaşama alışmış, hayatlarını kurmuş olan ilkel topluluklar, açgözlü sömürgecilerle karşılaşınca savaşmışlar ve doğal olarak yenilmişlerdi. "İspanyollar, kızılderililerin kadınlarını ve çocuklarını alıp onların emeğiyle elde ettikleri etlerle beslenmekteydiler. Bu insanlar yiyeceklerini büyük zorluklarla elde ettiklerinden, azla yetinmeye alışmışlardı. Fakat, Hıristiyan İspanyollar bu küçük porsiyonlardan memnun değillerdi ve otuz kişi için bir ayda hazırlanmış yiyeceği bir saatte bitirmekteydiler. Şunu belirtmek gerekmektedir: Bir savaşın sonuna gelip bütün erkekler öldürülürse ve kadınlar ve çocuklardan başka kimse kalmazsa ne yapılır? Kalan zavallı halkı İspanyollar arasında pay-

laştırıp, altın çıkartmak üzere madenlere göndermekten başka çare yoktur... Yiyecek olarak otlardan başka hiçbir şey vermedikleri için kadınlar çok zayıf düşüyor, çocuklar da kısa sürede ölüyorlardı. Kalan erkekler de madenlerde açlıktan ölüyor, dolayısıyla ada kısa sürede yaşanmaz hale geliyordu" (Amsterdam, 1620).

Savaşımını bıkıp usanmadan kızılderililer lehine sürdüren Las Casas, sonunda Şarlken'i gerekli önlemler almaya ikna eder. Fakat, tarlada çalıştıracak köleler olmadığı takdirde isyan çıkaracaklarını bildiren sömürgecilerin baskısına karşı Las Casas, bir ihtiyatsızlık örneği sergiler: Kırmızı-derililere karşı duyduğu sevgiden gözleri kamaşmış Las Casas'ın öğüdü üzerine ilk büyük gemiler daha sonraları tarlalarda çalıştırmak üzere kürek mahkumlarıyla Afrika'dan yola çıkarlar.

Tarihin en parlak dönemlerinden biri olan Rönesans'da da kölelik mevcuttu. Bolluk içinde bir ül-

Şekil 10 - Kızılderilileri çalışmaya zorlayan İspanyollar
(B. de Las Casas'ın kitabından alınmıştır.)

ke bulmak üzere yola çıkıp hayal kırıklığına uğramış olan Arupalılar, bundan böyle yeni kıtayı bir cehenneme çevirmeye başlarlar. Thomas More aslında onlara cennetin hiçbir yerde bulunmadığını söylememişmiydi?

Siyah Ticareti

Böylelikle insan tarihindeki en büyük yer değiştirme başlıyor ve İspanyol serüvenciler tarafından insansız bırakılmış olan Amerika kıtasını kalabalıklaştırmak için Afrika kıtasından zavallı köleler buraya taşınıyordu.

Saint-Pierre'li Bernardin, *Voyage á l'Ile-de-France'da* (Ile-de-France'a Yolculuk), şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Avrupalılar'ın mutluluğu için şekerin ve kahvenin gerekli olup olmadığını bilmiyorum, fakat bu iki ürünün dünyanın iki kıtasında mutsuzluğa yolaçtığını biliyorum. Amerika, ekin yetiştirecek topraklar elde etmek için boşaltıldı; şimdi de bu topraklarla uğraşacak insanları sağlamak için Afrika boşaltılıyor."

Bu tür ticaret için en iyi konumda olanlar, Portekizliler'di. Tordesillas antlaşması ve Brezilya'nın alınması ile iki kıtada da söz sahibiydiler. Ayrıca uzunca bir süredir Arap esir tüccarlarıyla ilişki içindeydiler.

İspanyollar'da diğer güçlerle antlaşmalar yapmaktaydılar. Onlar, özellikle Amerika kıtasını siyahlarla doldurma işini üstlenerek pay sağlamaya çalışıyorlardı. Bu antlaşmalar, önce Hollandalılar ve İngilizlerle yapılmış olan, Asiento antlaşmalarıydı. XIV. Louis'nin torunu İspanya tahtına çıktığında bu imtiyaz, 1702'den itibaren Gine körfezinde köle avına çıkan bir Fransız şirketine bırakılmıştı.

Colbert'in 21 Haziran 1670 tarihli talimatı, bizi Fransızlar'ın dünya ticaret pazarında Hollandalılar'ı geçmek için Afrika'da çalışma şekilleri hakkında aydınlatır. "Şirket fazla gemilerini daha çok köle taşıyabilmek için Gine'ye yollamalıdır. Burdan elde edeceğimiz yaklaşık iki bin siyahın bize ne büyük avantajlar sağlayacağını iyi düşünün. Şirketin daha önceden sahip olduğu iki bin siyahı da bunlara eklersek, İspanyollar'ın bizi reddedemeyeceği kesindir, çünkü Curaço'lu Hollandalılar onlara çok pahalıya siyah sağlamaktadırlar." Utrecht barışından sonra bu imtiyaz İngilizler'in eline geçmiştir. Daha sonraları iki ulus arasındaki anlaşmazlıklar sayesinde, Venedikliler ve Portekizliler ticareti ellerine geçirmeyi başarmışlardır. 19. yüzyılda ise İngiltere, tekelciliği elinden kaçırdığı için siyah ticaretini yasaklamaya çalışmıştır.

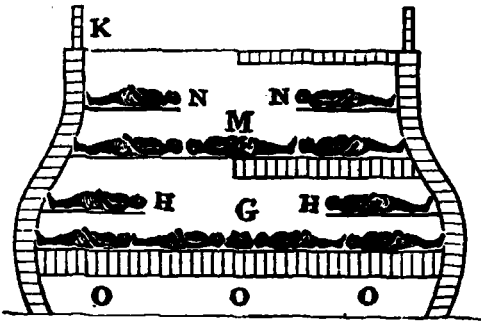
Böylelikle siyah ticareti yaygınlaşıyor ve aynı zamanda Afrika'dan Amerikaya abanoz, Amerika'dan Avrupaya da şeker ve tütün taşınıyordu.

Gine körfeziyle Amerika arasındaki yolculuğun hangi koşullarda gerçekleştiğini, Gaston Martin ve Dr. Chiche'in çalışmaları sayesinde bütün detaylarıyla bilmekteyiz.

Kölelerin yiyecekleri listesine baktığımızda, beslenme düzenlerinin oldukça monoton ve fakir olduğunu görürüz: Bakla, pirinç, mısır, manyoka, muz, zeytinyağı ve biber. Fakat, *Les Observations Touchant Le Soin Des Négres*'de (Siyahların Bakımıyla İlgili Gözlemler) bazen onlara ziyafetler verilmesi tavsiye edilmektedir. "Perşembe ve Pazar, içine biraz su katılmış alkol. Bu küçük jestler onları oyalar ve dikkatlerini canlı tutar. Pazar günü, her şey yolunda giderse biraz bisküvi ve küçük bir parça et." Bu besin düzeni çok kısa bir süre öncesine

kadar sömürgeci işletmecilerce uygulanmıştır. Tam olarak, Amerikalılar'ın Costa Rika'daki yolun yapımı sırasındaki tecrübelerine, Kenyalıların, 1953'de yayımlanmış OIT işletmesi üzerine çalışmalarına kadar uygulamada kalmış, daha sonra tatmin edici bir şekil alabilmiştir.

Yine ekonomik koşulları iyileştirmek amacıyla, besin düzeninde olduğu gibi, Afrikalılar gemide belli bir plana göre üstüste yığılmış şekilde yatmaktaydılar. "Kölelerin parkları"nın pek çok çeşidi günümüze ulaşmıştır.

Şekil 11 - Clarkson tarafından hazırlanmış olan *Brookes* gemisinin planı

İlk olarak Clarkson'un kitabında karşılaştığımız, daha sonraları 1882 yılında Hıristiyan Ahlâkı Derneği tarafından yeniden yayımlanan ve 1823'de Charles de Lasteyrie tarafından taş baskısı yapılan *Brookes* gemisi en ilginç örneklerden biridir. Araştırmada, geminin toplam yük miktarıyla kölelerin sayısında belli bir ilişki kurulduğu gözönüne alınır. Yük başına yaklaşık iki buçuk insan, yani modern gemilerimizdeki turistik sınıf için öngörülen mikta-

rın on veya yirmi katı.

Siyahların sıkıntılarını azaltmak için geminin güvertesinde eğlenceler düzenlenmekteydi. Marc Elder, *La Belle Eugénie* (Güzel Eugenie) adlı eserinde, geminin cerrahı Silhouette'in düzenlediği siyahların balosunu çok hoş bir şekilde tasvir eder. *L'Instruction Pour Les Soins Des Négres*'de (Siyahların Bakımı Üzerine Bilgiler) de bu bölüm ihmal edilmemiştir: "Siyahların arasında sen de dans et ve şarkı söyle. Bu hareketlerin onları rahatlatıcı bir etkisi vardır. Ayrıca sıkıntı ve skorbüt hastalığı da kaybolur. Şarkı söylemek insanı neşelendirdiği gibi, sağlık için de en iyi ilaçtır."

J. Nabuco'ya göre Amerika'ya, 1851 yılına kadar, bu koşullar içinde yaklaşık bir milyon siyah getirilmiştir. Diğer tahminlere göre bu sayı üç milyonu bulur.

H.C. Carey ise, Kuzey Amerika'daki federal yasa siyah ticaretini yasakladığı için bu ülkeye, 1808 yılına kadar üç yüz otuz bin siyahın ithal edildiğini savunur. *(The Slave Trade, 1853* - Esir Ticareti)

Gemilere alınmadan evvel doğal olarak bir seçim yapılmaktaydı. Sağlam ve güçlü olanlar bu seçimde şans sahibiydiler. Ayrıca en güçlü olanlar batı bölgesine, Meksika körfezinin en ucuna veya ABD'nin güneyine gönderilmekteydiler.

Kölelik ve Yerel Halk

Bu renkli insan ticaretinin, acaba Amerika kıtasında halen yaşayan beyaz ve yerli ırklara karşı tutumu ne olacaktı?

Latin Amerika'da ırklar birbirine karışmıştır. Portekizliler'le İspanyollar ırkçılığın gölgesinde kalmaksızın, yakıcı ortama uyum sağlayarak kardeşlik

içinde birbirleriyle yakınlık kurmuşlardır. Gilberto Freyre, tembel şehvet düşkünlüğünün bu çeşidinden, *Maitres et esclaves*'da (Sahipler ve Köleler) bahseder. G. Freyre eserinde farklı sınıflar arasındaki ilişkinin her zaman sürdüğünü belirtir ve en çok da sadist ve açıkgöz sahiplerle pasif köle kadınların ilişki kurduğunu, bu ilişkilerinde bazen sömürgecilerin bir aile kurma isteğiyle farklı bir boyut kazandığını dile getirir. Bu ilişkiler sayesinde toplumsal farklılık da zamanla düzelme yoluna girmiştir.

Meksikalı tarım işletmecilerinin kullandığı eski İspanyol dili de, üç ırkın karışımından doğan, karışık çocuklarla ilişki kurarken yeni kelimeler kazanıp zenginleşmiş olmalıdır.

Bir İspanyolla siyah bir kadının oğlu bir melezdir. Eğer İspanyol kanı üstün gelir, melezin çocukları sadece İspanyollar'la evlenirse, soy dört kuşak boyunca sırasıyla şu evrelerden geçecektir: *Monisque, albino, tornatras* ve *tintinclaire*... Sonuç olarak kanın otuz iki de otuz biri beyaz olacaktır.

Diğer taraftan bir İspanyol, fethin başlarında kızılderili bir kadından bir oğul sahibi olursa, *mestisa* diye adlandırılacaktır. Bu mestisa da İspanyol (babasının soyundan) veya Kızılderili (annesi gibi) bir kızla evlenirse bu takdirde oğlu bir *castisa* veya *chamisa* olacaktır.

Son olarak, kıyıya yeni çıkmış bir siyah kadın bir kızılderilinin ilgisini çekebilir: Onların çocuğu *lovo* adını taşıyacaktır. Bu defa lovo siyah veya kızılderili bir kadınla evlenirse duruma göre oğlu ya *grifo* ya da *caribujo* olacaktır. Grifo hemen hemen siyah, caribujo da hemen hemen kızılderilidir.

Coyotte, bir *metis*'le *monisque*'in oğludur. İki büyük-baba da İspanyol'dur ve biri bir kızılderiliyle,

diğeri de bir melezle eğlenmiş olmalıdır.

Eğer bir coyotte bir kızılderiliyle evlenirse oğlu bir *albarazado* olur. Eğer o, bir İspanyolla bir siyahın melez kızıyla birleşirse oğlu bir *barsino* olur. Bir kızılderiliyle bir siyah kadından doğmuş *Lova* kadınla evlenirse çocuğu bir *mechino* olacaktır.

Mechino, bir çeşit ırkların karışımının sembolüdür; kanının üçte biri ya İspanyol, ya siyah, ya kızılderili kökenlidir...

Bir çocuk için damarlarında babasıyla aynı kanın aktığını görmesinin imkansız olduğu garip bir dünya... Soyarıtımcı Anglo-Saksonlar'ın kaygılarını şimdi anlamaktayız.

Irkçılık, beyazlarla siyahlar arasında ulaşılmaz sınırlar yaratmıştır. Belki de ABD'deki siyahlarla beyazlar arasındaki mücadelenin sebeplerinden biri, her iki ırkın değişik bölgelerden gelen kişilerle temsil edilmeleridir. Esir tüccarları hiçbir seçim yapmadan, gemilerine yükleyebildikleri herkesi zaptediyorlardı. İspanyol veya Portekiz sömürgeciler de seçici değillerdi. Estremadure'lü bir köylüyle Senegalli birisinin arasındaki sosyal durumlarından gelen farklılık, yaratılış bakımından belli bir kardeşçe yaşama engel değildi. Tam tersine, Anglo-Sakson Amerikası'na beyazların göçü bir seçim yaratmıştır: İngiliz soylularının temsilcileri Florida ve Louisiana'ya yerleştikten sonra ABD'nin kuzeyi, 19. yüzyıl krizi sonucu sanayileşmiş şehirlerde başıboş dolaşan işçi kitleleriyle kalabalıklaştırılmıştı. Esir tüccarlarının "her önüne geleni" topladıkları ve en güçlü olanın kanunlarına uyum sağlamış ekonomik verimliliğin onlar için tek ilkeyi oluşturan bu enerjik insanlar arasında doğal olarak bir sarsıntı olması kaçınılmazdı.

Anglo-Saksonlar'la siyahlar arasındaki karşıtlık

sadece psikolojik değildi. Siyahların başlıca duyuları, dokunmak ve görmekti. İskandinavyalılar'sa gelişmiş duyulara sahip olabilirlerdi, fakat hissetmek ve tiksinmek birbirinden oldukça farklı, birbiriyle oldukça çelişkiliydiler. Kuzey Amerika'nın beyazlarıysa, bu bazı şeyleri önceden hisseden taraflarıyla burada kendilerini daha üstün, doğuştan farklı doğmuş olanlar diye görmekteydiler. Bu bir bakıma aristokrasiyi simgelemekteydi. Oysa tam tersine siyahlar, onlardan çok daha hareketli, heyecanlı ve de tehlikeli bir yaşam içinde olduklarından, zevkleri çok daha fazla gelişmişti.

Modern Köleliğin Sonu

Manevi açıdan kölelik, bizlerden farklı olmayan kimselere saygı duymayı reddedip, onları amaç yerine bir *araç* olarak görmekten, işimize yaramaları için hizmet etmeye zorlayıp onlara insanca hiçbir hakkı tanımadan, eşyamızmış gibi davranmaktan ibarettir. Yani, sonuç olarak kölelik ahlâka son derece aykırıdır: İnsanlığa karşı işlenmiş suçların ilki, insanın haklarının kısa yoldan inkârı, insana karşı tüm sorumluluklarımızın ihlalidir. *Homo res sacra homini.*

Kölelik bundan ayrı, kölenin sorumluluk ve kişisel saygınlık haklarını yokederek onu aşağılamakla kalmamış, aynı zamanda sahipte de tembellik, gurur ve bütün kötülükleri kamçılayarak insanlığı bozmak gibi kaçınılmaz bir sona ulaşmıştır.

En son olarak da ekonomik açıdan incelersek, M. Cépéde'in belirttiği gibi: "İşletmelerin gelişimi, kölenin artık sağlayamayacağı bir artı-emeğe bağlıdır. Bunun sağlanması için, modern kapitalizm, bazı istisnalar dışında, ücretli kesime başvurur. Bu is-

tisnalar, Batı'daki sömürge işletmelerinin Afrikalı kölelerinin ve çiftçilerinin bağımsızlıklarını hazırladıkları yıllarda, 16. yüzyılda Kuzey-Doğu Avrupa'ya yerleşen toprak köleleridir. Her iki durumda da sözkonusu olan, sahiplerinin çalışanlarının yaşamları ve ölümleri üzerine karar verme yetkisine sahip olduğu, ihracat amacıyla kurulmuş olan geniş toprakların işletilmesidir. Kölelik veya ticaret bu işler için gerekli olan işgücünü çok ucuza sağladığı müddetçe, Caton'un bahsettiği o eski dönemden uzaklaşılması mümkün değildi. Bu ticaret yasaklanır yasaklanmaz kölelerin emeğinin önem kazanıp, değerlerinin arttığı görülür. Bazı işverenler kölelerini azat etme yoluna giderler. Sadece küçük aile tipi geleneksel işletmeler onlardan vazgeçmek istemez. 18. yüzyılın sonlarında Polonya'da büyük işletme sahipleri toprak kölelerini azat etmek isterler. 19. yüzyılda Amerika'nın güneyinde köleliğin Kuzey'deki büyük sanayi işletmelerinin tam tersine gelişerek, devletin koruyuculuğu altına girdiği görülür. Hıristiyan geleneği de kuruma karşı olmakla birlikte, onların elebaşlarının adalet ve iyilikseverlikten esin almayıp, muhaliflerin kârlarına yönelik isteklerini önplana çıkarmaları sonucu uygulamada etkisiz kalmıştı."

Avenel şöyle yazıyordu: "Kölelerin yararlarını ve sakıncalarını kıyaslayalım. Üremeleri, diğer hayvanlar gibi, hiçbir zaman ölüm oranlarını dengeleyici değildir. Sakat kalmış ve hasta olanlar çok fazla çalışamazlar. Sonuç olarak kölenin yaptığı işin, serbet çalışan bir işçinin işinden çok daha pahalıya geldiği açıktır. "Fakat ücretli işçiler düzeninde de, yapılan işin karşılığı çalışanın ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Sorun bu sefer üretim sorunu olmaktan çıkıp ucuz işgücü sorunu haline gelir.

ONUNCU BÖLÜM

KÖLELİĞE KARŞI OLAN AKIMLAR

Modern köleliğe karşı başlıca akımların pek çoğu, edebi ve felsefesel temelleri olan bir siyasal hareketten doğmuştur.

Ebedi ve Felsefi Hareket

18. yüzyılda "felsefi" düşüncelerin ışığı altında, köleliğe karşı olan kavramlar gelişmeye başlar. *Esprit des Lois*'nın (Yasaların Ruhu) şu meşhur bölümü, Sokratesçi düşüncenin tam karşıtıdır: "Siyah kölelere iade edilen haklar üzerine söyleyeceklerim şunlardır: Kendilerine yeni tarım alanları sağlamaları için, Afrika halklarının kökünü kazımış olan Avrupa halkları eğer köleleri çalıştırmasalardı, şeker onlar için çok pahalıya gelecekti. Kısacası elde edilenler baştan sona kadar siyahların sayesinde elde edilmiştir. Onlar, o kadar fazla ezilmişlerdir ki, neredeyse acımak ve üzülmek imkansızdır. Ne yazık ki, çok bilge bir varlık olan Tanrı'nın, simsiyah gövdeye bir ruh, özellikle iyi bir ruh yerleştirdiği de düşünülemez... " Voltaire, *Entretiens d'un Sauvage et d'un Bachelier* (Yabaniyle Olgun Bir Kişinin Konuşmaları) ve *Roman de l'Ingénu* (Bir Safın Romanı) adlı eserlerinde, uygar insanların sahte entellektüelliklerinden kendini koruyan yabani fakat aklı başında bir kimseye yer vererek, bilginlerimizi bozguna uğratmıştı. Piskopos Ferney herkes gibi,

Las Casas'ın eserlerini didik didik etmekte ve İspanyol istilasını dava edip, krallığı başka ülkelere insanlık dışı ve pahalı yolculuklar düzenlemesinden dolayı eleştirerek, sömürgeciliğe karşı olanların safında yeralmaktaydı. Raynal, siyahlara yeni bir Spartaküs'ün geldiğini müjdelemekteydi. Marmontel, Pizarre şövalyeleri tarafından yokedilmiş olan İnka halkına şiirsel bir güzellik katmaktaydı: "Güçlü, zayıfı hor görerek onu yönetiyor; eşitlik onu yaralamakta, yönetiyor, emrediyor, vermeden almak istiyor."

Marivaux, kaçak kölelerin batan bir gemiden kurtulan yaralılara dönüştüğü bir ada hayal etmekteydi: "Sizi buraya getiren kadere teşekkür edin. O kader sizi, siz kötü durumda olanları bizim sert ve haksızlıklarla dolu ellerimize emanet etmekte. Siz artık bizim hastalarımızsınız ve sizi sağlığınıza kavuşturmak, yani hayatınız boyunca insan niteliği taşıyan, akıllı ve mert biri olmanızı sağlamak için sadece üç yıl bize yeterlidir. "Bu tür kötü tadlar yaratan edebî eserlerin düşüncelerde farklılaşmalara yolaçması doğaldı. Gaston Martin, Léon Vignols'a dayanarak, edebi ve felsefi hareketin halkın düşüncelerinde değişime yolaçtığı tarihi, 1774 yılı olarak saptar.[12] Edebi alanda karşı çıkma, 1852 yılında Boston'da, *Uncle Tom's Cabin*'in (Tom Amca'nın Kulübesi) görülmesiyle zirveye ulaşır. Lincoln, yazarı Harriet Beecher Stowe'u, "büyük savaşı başlatan küçük kadın" diye selamlamaktaydı. Yazar, ilkelerine sıkı sıkıya bağlı biri ve bir papazın karısıydı. Cincinati de, diğer köleci devletlerden sadece Ohio'yla ayrılan bir bölgede yaşamıştı. Babası *Unterground Railway*'in makinistlerinden biriydi. Ki-

[12] Léon Vignols, *Pourquoi la date de 1774? RHES*, 1928.

tabına yöneltilen eleştirileri daha sonra *Tom Amca'nın Kulübesinin Anahtarı* adlı eseriyle cevaplamış ve eserini nasıl oluşturduğunu anlatmıştır.

Tom, bütün Hıristiyan erdemlerini ve Anglikan düşünceyi yaymaya çalışan kişilerin özverilerini üzerinde toplamış bir kimseydi.

Şu kelimeler çektikleri acının ağırlığını özetleyebilirler: En yakın arkadaşları dayanılmaz Legree işletmesinde kırbaçın ağırlığı altında ruhlarını yitirirler. Çektikleri acılar karakterlerini daha da güçlendirmekten öteye gitmez. Daha önceden tanıdıkları kadere katlanmaya hazırdırlar.

Yazarla aynı düşüncede ve dinden olanların bulunduğu bölgede insanların başına benzer bir maceranın gelmesi mümkün değildi. Harriet Beecher Stowe, aynı zamanda eseriyle imparatorlar çağı Roması'ndaki şehitlerin anısını tazelemekteydi. Vatikan tarafından yapılan kazılar ve Antik Dönemi yeniden canlandıran düşünceler de bütün bunlara eklenerek, konunun gündemde kalmasına yarıyordu. Onun başarısı, kurumun acımasız taraflarını ortaya koymasından ileri geliyordu. Eserin ortaya çıktığı ilk yıldan itibaren milyonlarca okuyucu, işletmelerdeki zavallı kurbanların başlarına nelerin geldiğini öğrenmişti. Harriet Beecher Stowe, eserinin tanıtımını, kıyımın, Batı dünyasının bir kısmını, zenginleşmesine yardımcı olduğuna inanmış olan bir devlet adamıyla yapmıştı. Bu yüzden insanların öldürüldüğünü görmezlikten gelmek, kimin öldürüldüğünü bilmemek imkansızdı.

Siyasal Hareket

Kurumun yıkılmasının siyasal tarihini iki evre belirtir. Birincisi Fransız'dır ve devrimin ilk yılları-

na tarihlenir. Condorcet ve özellikle Pétion önemli iki isimdir. Onlardan önce işletmecilerin avukatı, kölecilik taraftarı, Guyana'nın eski valisi Malouet ile Mirabeau arasında önemli bir tartışma geçmiştir. *Mémoire Sur le Traitement et l'Emploi des Négres en Amérique*'de (Amerika'daki Siyahların Kullanış Şekli ve İşleri Üzerine Anılar) Malouet, kolonilerin, siyahları sömürerek çalıştırmasının büyük şehirlerin çıkarlarına uygun düştüğünü savunmaktaydı. Mirabeau ise ona, Fransız Devrimi'nin geleneğine uygun olarak, eşitlikçi öğretilerle cevap vermişti.

İkinci evreyi yönlendirenler sırasıyla Wilberforce, Schoelcher ve Lincoln'dür. Bu üç siyasal eğilim birbirlerinden tamamıyla farklıydı. Lincoln ve Wilberforce'un çabaları parlamento düzeyinde olmuş, Schoelcher'inki ise en azından ilk başlarda ateşli kalemiyle gerçekleştirilmişti.

Krallığa ve imparatorluğa karşı olan gazeteci ve politika yazarı Schoelcher, Amerika'dan Antiller'e kadar yaptığı yolculukta gördüklerini, özellikle köleliğe karşı büyük bir nefretle yazılarına yirmi yıl boyunca yansıtmıştı. Daha sonra 1848 geçici hükümeti zamanında denizcilikten sorumlu bakan yardımcısı olarak görev yapmış ve Fransız sömürgelerindeki köleciliğin kaldırılmasına ilişkin kararnameler lehine oy kullanmıştı. Schoelcher'in düşünceleri, gazeteci olarak yazdığı birçok eserde toplanmıştır. Bu eserlerinde özellikle ırklarla ilgili önyargılarla mücadele yoluna gitmiş ve Fransız sömürgelerindeki köleliğin en kısa yoldan kaldırılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.

İktisatçılar

İktisat bilimi, başından itibaren, yazarlarının oybirliğiyle kölelik kurumuna karşı olduğunu açıklamıştı. Aslında kurumun lehine oy veren bir istisna olduğunu da unutmamalıyız. Melon, *Essai Politique Sur le Commerce*'de (Ticaret Üzerine Siyasal Denemeler), *Siyahlar Yasası*'nın, kölenin yaptığı işlerin sürdürülmesini sağlamak amacıyla hoşgörü içerdiğini ileri sürmekteydi.

Yine de kurumun kalkması amacıyla iktisatçılar tarafından yapılmış olanların azlığı karşısında şaşırmış durumdayız. Eski Şehir Devletleri yazarları bile onlara nazaran daha kesin deliller öne sürmekteydiler. İktisatçılar sorunu derinden işlemiş gibi gözükmemektedirler.

Antoine de Montchrétien'e göre hizmet eden sınıflar da Tanrı'nın yarattığı varlıklardan oldukları na göre iyiydiler, fakat bütün ulusların en üstünü olan Fransız ulusu da onları Hıristiyanlaştırmak ve sömürgeleştirmek gibi bir imtiyaza sahipti. Fransa'nın hikayesi işte buydu, o iyinin sömürgecisiydi. "Onlar ilkel, hatta vahşiler. Diğer taraftan gerçek erdemi kapmaya hazır gibi gözüküyorlar. Bize sempatiyle bakmaları da bizi sevdiklerini gösteriyor. Bizi sevdikleri kadar da acımasız ve kaba olan, onları sadece köle olarak değil aynı zamanda yeryüzündeki hayvanlardan küçük gören, onları bazen deniz köpükleri bazen de şeytan ırkı diye çağıran sahiplerden tiksinmekteydiler. Kısaca, onların kötü taraflarını çıkarıp bizim iyi taraflarımızı onlara vermek, yani kötü yanlarımızı karıştırmadan erdemlerimizi vermek mümkün olsaydı, cesur ve iyi insanlar olacaklardı... Oysa şimdi onlar başka uluslara aittir. Herkesin kabul ettiği, gerçek Hıristiyan

olan, sanatta, medeniyette, edebiyatta büyük başarılar sağlamış Fransızlar'ın artık onları elde etmeye başlaması gerekmektedir."

İktisatçılara göre çalışma belli dozda bir zahmeti gerektiriyordu, bu da kölelikte çok daha fazlaydı. Adam Smith, kölelerin yaptığı işin yasaklanması gerektiğini, *La Richesse des Nations*'da (Ulusların Zenginliği) şöyle açıklar: "Özgür işçi bir köleden daha üstündür, çünkü zorlama ile insan yaratıcı, çalışkan ve zeki olamaz. "Ürünlerin pahalılığı yüzünden köleler kullanılmıştır. Artık sadece büyük tarım işletmeleri, kârlarının çok yüksek olmalarından dolayı köleye değin emeği kullanabilirlerdi.

Bu alandaki en önemli suçlama, zincirli kölelerin tembelliğe neden olması ve teknik gelişmeyi engellemesi üzerinedir. Yani uzun yıllar kölelik bu mikrobu taşımıştı, çünkü "asırlar, geceler boyunca rüzgarın, suyun kullanımı sadece bu yüzden geciktirilmişti. Ayrıca "kölelik, zihinsel gelişmeyi engelleyerek sivil toplumların sadece manevi düzenini bozmakla kalmamış, aynı zamanda da ekonomik düzenlerinde derin yaralar açmıştır."

İktisat bilimi aslında önceleri başlıca iki görüşü benimsemiştir: Çalışma özgürlüğü ve mülkiyet hakkı. Hizmet eden çiftçi ve bir insanın diğerinin üzerindeki hakları, *usus, fructus, abusus*'un doğal ve içten düzenin "kanunları" arasında yeri yoktu.

Kuruma karşı olan felsefi ve toplumsal harekete karşın, iktisatçıların liberal bir aksiyom eklemekle yetindikleri söylenebilir. Onlar kölelikle, toplumsal sınıfın bir çeşit hastalığıymış gibi savaştılar ve insancıl düzenin yerleştirilmesi için çalıştılar. Onlar, teknik ilerlemenin bir gün kurumu ortadan kaldıracağını açıklamaya çalışmadan, daha emin adımlarla ilerleyerek insanların eşitliği ilkesini esas aldılar.

Bilimleri, kuramcıların kıskaçlarından kurtulsaydı, iktisatçılar da enflasyon, işsizlik, tüketim azlığına ayırdıkları gibi kölelik kurumunun çalışmalarına da zaman ayırabilirlerdi, fakat artık çok geçti. Kurumun yıkımı başlamıştı.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KÖLELİĞİN ORTADAN KALKMA AŞAMALARI

Kölelerin kurtarılmasına yönelik çalışma, bütün 19. yüzyıl boyunca aşamalar halinde gerçekleşmiştir ve başlıca üç çaba dikkat çekicidir.

Öncelikle içte hareketlenmeler görülmüş ve kölelik taraftarı devletler sınırları içindeki köleliğin kaldırılmasına karar vermişlerdir. Bu hareketlerin en tanınmışı, kuruma modern bir karakter verilmesi kabul edilmiş olan birinci savaşla son bulmuştur. Kuzey-Güney savaşlarından sonra ABD'nin siyasal birliği sağlanmıştır.

İkinci hareket uluslararasıdır ve 19. yüzyılın bütün diplomatik tarihini belirleyici rolü vardır.

En son olarak da Avrupalı sömürgeci ülkelerin uluslararası baskı sonucunda köleliğe karşı mücadeleleri sözkonusudur.

Devrimin Köleliği Ortadan Kaldırma Çalışmaları

Kurucu Meclis, ilk önlemlerinden biri olarak toprak köleliğini yasaklamış, fakat, kölelikle ilgilenmeye cesaret edememişti. Yaptığı en fazla, Cumhuriyet topraklarında yaşayan ve Anayasa'nın gereklerini yerine getiren herkesin, rengi ne olursa olsun, yurttaş olarak kabul edileceğini açıklamak olmuştu.

Ancak devrimin ikinci yılında, Konvansiyon'la,

sömürgelerdeki kölelerin zincirleri kırılabilmiştir: "Ulusal Konvansiyon, bütün sömürgelerimizdeki zencilerin köleliğini ortadan kaldırdığını bildirir: Dolayısıyla, sömürgelerimiz de yaşayan insanların renk ayırımı yapılmaksızın Fransız yurttaşı olarak kabul edildiğini ve Anayasa tarafından garanti altına alınmış haklardan onların da faydalanacağını ilan eder."

Dış ülkelerle ilgili yapılanlar sonuç olarak pek parlak gözükmemekteydi. Bonaparte da iktidara geldiğinde yaptığı ilk iş, devrimden önce yürürlükte olanları sorup bilgi toplamak olmuştu. Refahın kölelerin emeğine bağlı olduğunu öğrenince de: "Yeniden, mümkün olduğu kadar çabuk onları kullanmaya bakın" diye emir vermiştir. 19 Mayıs 1802 *senatus-consulte,* (senato kararıyla) da siyahların zincirleri pekiştirilmiştir. Bir süre sonra General Leclerc, Toussaint Louverture komutasındaki siyahları durduramadıkları için, Sait Domingue'in kaybedildiğini bildirir. Guadelup'ta ise General Richepanse üç yıl boyunca bir kasırga şiddetinde olan isyanları bastırmaya çalışır. Sonuç olarak ada terkedilmiş, yakılmış, yerle bir edilmiş olarak Fransızlar'ın elinde kalır.

Devrim'den Amerikan İç Savaşı'na

Köleliğin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar, 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle İngiltere'nin önayak olduğu bir dizi diplomatik etkinlikler şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Devrimci Fransa'ysa köleliğin ortadan kaldırılması için çok çalışmış ve nasıl "sürü pikolojisi taşıyan insanları medeni şahsiyetler haline getirebilirim" diye çözümler aramıştır. İngiltere aynı zaman-

da ticaretin ortadan kaldırılması için çalışmaktaydı. Önce William Pitt, daha sonra Wilberforce birçok defalar kentlerdeki siyah ticaretinin yasaklanması için yetkilileri ikna etmeye çalışmıştır. En sonunda Canning ile 1825 yılında, "iki tarafın da sivil ve dini özgürlüğü" tanınmıştır. Büyük Britanya da köleliğe karşı olan saflarda yeralmış ve otuz yıl içinde en az yirmi sekiz antlaşma imzalayarak, ticaretten vazgeçilmesi ve gizli köle ticaretinin yasaklanmasına çalışmıştır.

Onun teşvikiyle de Viyana Kongresi'nde devletler, ilk evrensel köleliği kınama antlaşmasına imza atmışlardır. Yine onun sayesinde Aix-la-Chapelle'deki kongreyle kurumun ortadan kaldırılması kabul edilmiş ve bu tarihten itibaren uluslar yavaş yavaş ticaretten vazgeçmeye ve sömürgelerindeki köleleri azat etmeye başlamışlardı. 1831, 1833 ve 1845 yılları, Fransız-İngiliz antlaşmalarıyla önem kazanmışlardır.

Bütün bunlara rağmen, Fransa köleye değin işleri çok daha sonraları tamamen ortadan kaldırmıştır. 1830 yılında Martinik'te olanlardan sonra, belli bir hareket oluşmuş ve kölelerin koşulları krallığın düzenlemeleri doğrultusunda daha yumuşak bir hal almıştı. Bu düzenlemelere göre köleleri sakatlamak, onlara zarar vermek yasaklanıyor ve onlara özen gösterip haftada bir gün dinlenmelerine izin vermek zorunlu hale getiriliyordu. Sonuç olarak 4 Mart 1848'de yayımlanan bir kararname ile, yani 1848 Devrimi'yle birlikte kölelik tamamen ortadan kaldırılmış ve Anayasa'nın 6. maddesinde yerini almıştır.

Büyük Britanya yavaş yavaş denizlerdeki kontrolünü artırarak diğer ulusların da kabul etmesi için çalışmıştır. Portekiz, 1856'da ilk olarak Brezil-

yadaki kölelerini azat etmekle işe başlamış, daha sonra onu Kuzey ülkeleri izlemiştir. Hollanda, Hindistan'daki kölelerini 1860'da serbest bırakmış, en son olarak da İspanya, köleliğe karşı olan uluslar arasında yerini almıştır.

Amerikan İç Savaşı

ABD'deki bir siyasal sorundan dolayı, kurumun ortadan kaldırılma problemi çok daha fazla önem kazanmaktaydı. Anayasanın meşhur XIII. değişiklik önergesiyle sonuçlanmış olan savaş, ("Amerika Birleşik Devletleri'nin hiçbir bölgesinde, suçu gerektiğince kesinlik kazanmış suçlular haricinde hiçbir kimse, köle veya zorunlu işçi olarak çalıştırılamaz") aynı zamanda birbirinden tamamıyla farklı iki ekonomi çeşidinin birleşmesine neden olmuştur.

Bütün iç savaş boyunca tarımla ilgili iki yöntemin çatıştığını daha önce belirtmiştik. Güneyde özellikle tütün, pamuk gibi tropikal ürünlerin yetiştirilmesine yönelik bir tarımsal ekonomi oluşmuştu. Bu ekonominin gelişmesi içinde çok fazla işgücüne ihtiyaç vardı. Bu yüzden de özünde Antiller'deki veya Brezilya'daki sömürüye benzer bir sömürgeci toplum oluşmuştu. Sömürgeci işletmeler, ABD'nin güneyindeki toprakların değer kazanmaları için varolan bir araç olarak kalmışlardır ve Harriet Beecher Stowe veya daha sonraları Margaret Mitchell'in tanımladıkları evler, düzenlenmeleri açısından G. Freyre'nin "Casa Grande"sinden farklı değillerdir. Kuzey'se tam tersine sanayiciydi ve tarımı çok çeşitli ekime dayanmaktaydı, aynı zamanda da kölelik kurumuna karşıydı. Quakers'lar tarafından desteklenmiş olan dinî hareketin yanında, köleliğin ortadan kaldırılması sonucu ekonomideki değişimleri,

kölenin yerine ücretli işçi getirmekle karşılamak düşüncesi gelişmişti. İç savaş bir ekonomik veya siyasal savaştan farklı amaçlar taşımaktaydı.

Kuzey'le Güney'in farklılığı, Illinois'deki senatörlere değin bir seçim sayesinde, Douglas'la Lincoln arasındaki kölelikle ilgili tartışmayla somut bir hale gelmiştir. Daha sonraları, Demokrat Parti, Beyaz Saray'a adayını bildirmesi gerektiğinde, bu kişi Güney'in köleci devletlerinin on beş oyuna karşı, Kuzey'in özgür devletlerinin on sekiz oyunu toplamış olan Linckoln olacaktı. Maurois'nın yazdığı gibi, "ABD'nin tarihinin bu feodal dönemini sona erdirebilecek olan" bir iç savaştı.

Sömürgeleştirme

Yeni Dünya'daki sömürüyü garanti altına almak için, Afrika'yı yıkmış olan o Avrupalılar, artık bundan böyle en yaman kölelik karşıtları haline gelmişlerdi.

Caillé, Livingstone, Stanley, Savorgnan de Brazza'nın yolundan giden misyonerler, askeri yöneticiler onlardan önce Araplar'ın sızmayı başardığı siyah kıtayı çalışmaktaydılar. Onlar 17. Yüzyılda, Nijerya'nın kıvrımında kurulmuş olan Songay İmparatorluğu'nu yıkmışlardı. René Caillé'nin de Tomboctou'da, 1852 yılında ikna etmeye çalıştığı gibi bu kişiler hiçbir zaman kendilerini tam kabul ettirmeyi başaramamışlardı. Köleliğin ortadan kaldırılmasıyla, Araplar'ın gücü azalırken, bizler de yerel kitlelerle yakınlaşmayı başarıyorduk.

Bu arada yeni gelen özgürlükçülerin çabalarının buraların keşfinden çok sonra başladığını da belirtmek gerekmektedir. Bunun içinde Avrupalılar'ın siyasal ve ahlâki otoritesinin, daha önce Arap

kırbacı altında Afrika'daki kaynakları sömürgeleştirmiş ve buna yönelik bir ekonomi kurmuş olan temelleri yıkacak güçte olması gerekmekteydi.

Ayrıca köleliğin yıkılması düşüncesini aklından dahi geçirmemiş olan kaşifler de bulunmaktaydı. Onlar, ne yazık ki buradaki değerli işgücünü kendi çıkarlarına kullanmak için, abanoz ağacının ticaretini yapanlarla bir olma yoluna gitmişlerdi. Dr. Gauducheau'nun belirttiği gibi "Kaşifler, Avrupalılar'ın sömürgelere girmeye başladıkları yıllarda, bu uçsuz bucaksız yerlerde kendilerine yaşayacak bir ülke bulabilirler düşüncesiyle, hiçbir tedbir almadan maceraya atılmaktan çekinmiyorlardı. "Fakat, şehirde alıştıkları yiyecekleri oralarda bulamadıklarından, yeni besinlere uyum sağlamakta oldukça güçlük çekiyorlardı. Örneğin René Caillé, Tombouctou'ya seyahati sırasında çektiği fiziksel acıları tanımlarken açıklamalarından, yiyecek azlığından kaynaklanan önemli skorbüt hastalığına tutulduğunu anlıyoruz. Stanley gibi bazı kaşiflerse daha ihtiyatlı davranıyor ve sayısız işçinin sırtlarında taşıdığı yiyecek kafilesiyle yola çıkıyordu. Aslında bu kaşifler çok fazla sayıda olmadıklarından ve yanlarında yerel bir yol gösterici bulunduğundan yiyecek sıkıntısı çekmeyip, yerel halkın yedikleriyle de beslenebilirlerdi, fakat sorun bu ıssız, geniş alanların artık yaşanmayan yerler olması ve yerel halkın buradaki kaynakları tüketmiş olmasıydı. Dolayısıyla buralarda organizmayı yiyip bitiren, hastalıklara karşı direncini azaltan yiyeceksizlikten sıkıntı çekilmekteydi.[13]

Aynı zamanda kaşifler bazen koşa koşa gitmek

[13] G. Hardy ve Ch. Richet, *L'alimentation indigène dans les colonies Françaises*, Paris, 1931.

zorunda kalmaktan da şikayetçiydiler. Karısı tarafından yayımlanmış notlarında Stanley, sık sık bu taşıma şeklinden bahseder: "Birçok silahlı kölesi olan zengin Arap şefi Tippou-Tib'in Mouana-Mamba adındaki kabilesine kadar çok hızlı bir şekilde nehri takip ediyoruz. (Loualaba nehri) Tippou-Tib, Camerun'a da çok yardımda bulunmuştu. Ben de büyük bir ödülün ona çekici geleceğini ve bize bir süre muhafızlık etmesi için onu ikna edebileceğini, böylelikle Nyangoué'den oldukça uzaklaşabileceğimizi düşünüyordum... 5 Kasım 1876 günü, Tippou-Tib'in köleleri ve benle beraber bulunanlar olmak üzere yaklaşık altı yüz kişi Nyangoué şehrinden ayrılıyor ve Kuzey'e, ormanların içindeki belirsiz ülkeye doğru yola çıkıyorduk."

Amerikan İç Savaşı'ndan Milletler Cemiyeti Antlaşması'na

Köleliğe karşı resmi hareketin son aşamaları uluslararası platformda geçmekte, 1862'de Washington antlaşması, 1876'da Brüksel Konferansı, 1885'de Berlin Konferansı uluslararası akti ve 1890'da Brüksel Konferansı'yla konu gündemde kalmaktaydı.

Milletler Cemiyeti Antlaşması da 22 ve 23. maddeleriyle köle ticareti gibi yolsuzlukları cezalandırmakta, üyelerde köleye değin işleri ortadan kaldırma sorumluluğunu üzerlerine almaktaydılar.

Daha sonraları, Kölelik Geçici Komisyonu, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1921'deki müdahalesiyle, 1924'de Cenevre'de toplanmıştır. Çalışma Örgütü'nün sömürgelerdeki köleliğe karşı yayınlamış olduğu iki rapor sayesinde, 25 Eylül 1926 sınırlı bir antlaşmaya imza atılmıştır. 1929 konferansı da on üç uzman tarafından hazırlanmış olan bir

Livre Gris'nin (Gri Kitap) yayımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca konferansta Milletler Cemiyeti'ne üye devletlere bir soru dizini *(Livre Rouge*-Kırmızı Kitap) gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bütün bu çalışmalar sonunda da 1930'da *Livre Bleu* (Mavi Kitap) yayınlanmıştır.

Yıkılmış köleliğin zorunlu işi de kapsaması gerektiği Birleşmiş Milletler Örgütü'nün İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yeniden ileri sürülmüştü. (10 Aralık 1948, 4. madde) Bugün kölelik çok geniş bir alana yayılmış bir kötülük değildir ama, kamu iktidarlarında ve uluslararası kurumların bünyesinde zorunlu çalışma onun yerini almıştır.

SONUÇ

Jamaikalı, Haitili, Louisianalı siyahlara özgür olduklarını bildiren afişlerin mürekkebi daha henüz kurumamıştı ki, sahiplerle azat edilmiş köleler arasında anlaşmazlıklar başgösterdi. Mülk sahipleri onları en düşük ücretle çalıştırmak istediklerinden eski köleleri özgürce çalışamadılar. Köle insanın romanı tamamlanmıştı, fakat bu romanın devamı vardı.

Felsefi hareketin etkisiyle alınmış olan köleliği ortadan kaldırmaya yönelik önlemler genelde tamamlanmadan bırakılmıştı. Bu önlemler, Marksistler'in daha sonra söyleyecekleri gibi, yeni yurttaşlara "yüzeysel" özgürlük evresini aşmaya yardım edecek araçları içermemekteydi. Önlemler yürekli, fakat yüzeysel düşünce tarzının tipik özelliğiydi. Kuruma karşı çıkanlar, kurumun tiksinmekte olduklarını ekonomik ve sosyal gücünün önemini ve kölelerin hiç değilse asgariyle yaşamalarını temin ettiğini anlamamışlardır. Onların işçi sınıfına katılarak kaybolmalarından sakınmadan, aracısız özgürleştirerek, bir bakıma sahiplerin ellerine bıraktılar. Sömürgeciler, hiçbir zaman, bir 4 Ağustos gecesi, kurumun yıkımı ertesi binlercesinin sokaklarda kaldığı bir gece yaşamadılar.

Kölelerin istedikleri, günümüzde kapitalist ekonomi sonucu yetersiz beslenen halkların isteklerinden farksızdı. "Besine dayalı ticaret kolay kâr sağ-

layan bir dal değildir. Bu yüzden işletmeler, gelişmiş ülkelere, endüstrilerinde gerekli hammaddeyi veya lüks tüketim maddelerini sağlamak üzere yönlendirilip, organize edilmişlerdi. Sorun bütün keskinliğiyle karşımızdadır. Bütün bu ürünler için ayrılan alanlar besinle ilgili kültürlere ayrılabilirdi. Tütün, hintkeneviri, pamuk yerine buğday ve pirinç yetiştirmek daha çok yenilik taraftarlarının amaçları arasındadır."[14] Bu da Midas'ın hikâyesine, eline aldığı her şeyin onu açlıktan bitkin düşürecek kadar altına dönüşmesine benzetilebilir.

Eski Şehir Devletleri, Ortaçağı, yani çalışanlarının toprak kölelerine dönüştürüldüğü çağı yaratmakta ustaydılar. Böylelikle kölelik zincirleri vakitsiz gevşetilmiş de olmamaktaydı. Zincirlerin sıktığı insanlar da kendilerini işsizliğin de dahil olduğu bir hiyerarşinin içinde buluyorlardı.

Antiller'de, 18. yüzyılın sonlarında kurum ortadan kalkma aşamasına geldiğinde ortaya çıkan ayaklanmalar son derece bilinçli ve gelişmişti. Onların bu geleneksel bilinçli tavırları karşısında, Condorcet'nin arkasından Konvansiyon üyeleri sahiplere topraklarını kiraya verip veremeyeceklerini sormaya dahi hazırdılar. Böylelikle eski köleliğin yerine toprak köleliği geçebilirdi. Bu yeni toplumda azat edilmiş kölelere yeni bir yer, onların özel konumlarına hitap edip kolaylaştıracak bir yer bulunmalıydı. Pétion şöyle diyordu: "Saint Dominique için ne yaptığımızı hatırlayınız. Bu adayı Fransa İmparatorluğu'nun bir parçası ilan edip temsilcilerini kabul ettiniz; onların da Devriminiz'in nimetlerinden faydalanmasını ve memnunluk duymasını

[14] M. Cépède ve M. Lengellé, *Economie alimentaire du globe*, Paris 1953.

istediniz; onların çıkarları üzerine konuşup mutluluklarını ve refahlarının artması için neler yapılabileceğini danıştınız.

İnsanlığın prensiplerine aykırı olan bütün önyargılara gözlerinizi kapadınız ve en son olarak da bu uzak ülkelerde huzuru sağlamak için sizce en uygun olan önlemleri aldınız. Hangi Avrupalı ulus bu sömürgelere bu kadar değerli zaferler ve aynı zamanda gözboyayan umutlar sunmuştur? Hangisi onlara kardeşce davranmıştır? Baylar, bunu size söyleyeyim mi? Bunu sağlayan orada yaşayanların bizzat kendileridir. Onlara akıldan ve adaletten daha az temiz ve az dürüst olan gerekçeler verildi. Bunlara, bir de özel mektuplarla Saint Dominique halkına ulaştırılmış sinsi öğütlerinizi ekleyin. Bunlar bazı parti liderlerinin kendini beğenmişliklerinin ve hırslarının örnekleridir. Bu karışıklık içindeki yaşamından başka kaybedecek bir şeyi olmayan, ne bir ümidi ne de bir dayanağı olan insanların kullanılmasıdır. Eğer isterseniz bunlara devrimin yakıcı bir ortamda şiddetiyle kendini belli eden etkisini de ekleyiniz, böylelikle Saint Dominique'de hüküm sürmüş olan ve hâlâ da süren kaynaşmanın sebepleri hakkında doğru bir fikir sahibi olabilirsiniz."

Eski köleler özgür bırakıldıklarında, bir zamanlar sıkıntı çektikleri topraklardan uzaklaşıp, başka yerlere taşınmaları gerekmekteydi. Bunun sonucunda işletmelerin, yiyecekle ilgili kültürlerde oldukça zorlandıkları açıktır.

Yerel kaynaklar yetersiz olduklarından, azat edilmiş köleler eski sahiplerine boyun eğmek zorunda kalıyorlardı. Kurumun ortadan kalkması, onların maddi durumunu bir adım dahi ileriye götüremeyişti. Günümüzde oldukça derin sosyal sorun

oluşturan da bu renkli işçi sınıfıdır. Onlar, ya nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu küçük adalarda ya da çağdışı ekonominin hüküm sürdüğü, 18. yüzyılın sistemini hâlâ devam ettiren yerlerde yaşamaktadırlar.

Bazen de azat edilmiş köleler, bölgeyi tanıyan birinin yardımıyla işletmelerden uzaklara kaçmaktaydılar. Bu yeni ve cesur çiftçiler için umulmadık zenginlikler içeren toprakları elverişli hale getirmek imkansız bir şey değildi.

Maddi durumlarının sağlam olmayışlarından dolayıysa, genellikle eski köleler dünya işçi sınıfına katılmaktaydılar. Sıkıntıları dünyanın sıkıntılarından kaynaklanmaktaydı. İnsan tarihinin halkların taşınmasına yönelik en büyük çalışmalarından biri sayesinde yurtsuz kalmış bu insanları karaya çıktıkları limanlar da tam olarak benimsememekteydi. Eski istilacılarsa insanların kanını gerçekleşmeyecek bir düşte kullanmaya teşebbüs ettiklerinden cezalandırılmıştı: Ütopya ve eski köleler de adı Düşler Ülkesi olan bu dipsiz kuyuda birbirine karışmıştır.

* * *

Sennacherib sarayında bulunan bir Asur alçak kabartması, köleliğin sembolü haline gelebilirdi. Bu alçak kabartmada, köleler tarafından sürüklenen insan şeklindeki dev bir boğa resmedilmiştir. Eski insanlar hayvanın gücünün bilincindeydiler. Onlar hayvanın gücüne erişemeyeceklerini de biliyorlardı. Boğanın insan şeklinde resmedilmesi de onlara bu hayvanın direnmeden tutulamayacağını hatırlamaktaydı. İnsanın kendini özgürleştirmesi için önce sığır, daha sonra da at sorunu üzerine düşünüp sı-

kıntı çekmesi gerekmekteydi.

Biz oysa ki, her zaman mükemmelleştirmeye çalıştığımız güçlerin köleleriyiz. Asur'un gizem dolu sanatçıları, belki de boğa figürünü çizerken günümüzde makinenin bir gün onun yerine geçeceğini düşünüyorlardı.

İnsanlığın sadece üçte biri maddi gelişimin, kullanıma sunduklarından yararlanmaktadır. Fakat filozoflar bize, bütün buluşların, bilgilenmenin, devamlı isteğin, bizi hiç durmadan daha iyiyi aramaya mahkum ettiğini ve insanın da sonunu göremeyeceği bu muhteşem serveti oluşturmak uğruna özgürlüğünü yitirdiğini söylemektedirler.

Bazen bir peygamber, bolluklar, doygunluklar ülkesinin ona göründüğüne inanır. Oysa o bunu, bir zamanlar İspanyol gözcülerinin, ucunda yeryüzü cennetini gördüklerine inandıkları gibi görmüştür. Dolayısıyla, her insanın nefesi kesecek bu çok rahat olan yaşama erişebilineceğini düşünür. Fakat bu bir düşten başka bir şey değildir ve nedense her zaman bir peygamber tarafından yaratılır. Bir yüzyıllık soğuk ter dökmeye karşılık bin yıllık mutluluk!

Tekvin'in ve Ütopya'nın yaratıcıları şunu gayet iyi anlamışlardı: Sadece en ilkel, basit düzen, bilgisiz olduğundan ötürü alçakgönüllü olan bu etnik araştırmacıya, bu çeşit bir bağımsızlık sağlayabilirdi. Yine yalnızca bu düzen, ona bir çalının arkasında, kayanın yakınında, mükemmel sürprizi, duyulmamış kısmeti yakalama şansını verebilirdi.

Yaşamın içinde hiçbir zaman, tam bir özgürlüğün sağlanması imkansızdır. Varoluş koşullarımızı iyileştirip, düzeltmek için bazı özverilerde bulunmak zorundayız. Devam eden sürekli bir gelişmenin sağlanması, yaşam boyu köleliğin sürmesine bağlıdır. Özverinin modern biçimi olan ücret karşı-

lığı çalışmaya karşı, Pétion'un bir zamanlar köleciliğe yönelttiği eleştirileri yöneltebiliriz: "İnsanları sömürgelere dağıtmak için Afrika'dan kaçıran, bu sahtekarlığı elinde tutmak için yabancı güçlerden yardım isteyen bu tüccarlar, yaptıklarına karşı, bu insanların en saçma putlara taptıklarını, sefalet içinde yaşadıklarını öne sürüyorlar ve bütün bunları onların iyiliği için, onları bu verimsiz ülkeden, onları bekleyen sonsuz acılardan kurtarmak için yaptıklarını açıklıyorlardı... Siyahlar azla yetinirler, az şeye ihtiyaçları vardır, sıcak hava onları tembelliğe iter, öyleyse neden onlar Avrupalılar'ı sıkıntıya sokan bu işleri yapmak zorunda kalıyorlar? Neden onları doğal hallerine bırakmayıp bir suç işliyoruz? Neden onları kulübelerindeki basit yaşamdan çekip alıp, mobilyalarla dolu olan evlerimizde yaşatıyor, çıplaklıklarına engel olup, kendi ihtiyaçlarımızı gözönüne alarak giyecekler vererek suç işliyoruz? Neden onları kendi yiyecek kültürlerinden uzaklaştırıp azla yetinmek zorunda bırakıyor, pirinç, arpa, balıkçılık ve bazı hayvanlar ihtiyaçlarını karşılarken, yeni bir suç işlemiş oluyoruz? Neden onları bunların ötesine gitmeye zorluyoruz?"

* * *

Gelişim; hacmini artırıp, sefaletle ilişkiye girebildikçe, yani ihtiyaçlar karşılanabildikçe, insan için bir küre gibidir.

Aristoteles, bir gün makinenin geleceğini söylemişti. Fakat o bundan insan çalışmasının özgürleşmesini bekliyordu. Tabii ki onun döneminin bilinen vazgeçilemez asgari ihtiyaçlarının karşılanmasından başka bir şey düşünmemişti. Platon'un *Atlantide* veya *République*'i (Cumhuriyet)'i Antik dönemin

isteklerinin ölçüsü hakkında bilgi verirler. Bunlar bize göre bir bakıma çilecidir. Eğer bu yaşam düzeyini herkese sunmak sözkonusu olsaydı, makine de başarı kazanmış olacak, insan da hemen hemen tamamıyla "özgür" olacak idi.

Fakat acaba sonuç olarak, ekonomi, Antik dönemdeki seviyesine doğru mu gerileyecek?

BİBLİYOGRAFYA

Ali Abd Elwahed; *Contribution à une théorie sociologique de l'esclavage*, Paris, 1931.

Cépède, M.; *Du prix de revient au produit net en agriculture*, Paris, 1946.

Cépède, M.; Lengellé, M.; *L'économie de l'alimentation*, Paris, 1954.

- La segrégation alimentaire, *Encyclopédie française*, Paris, 1954.

Freyre, G.; *Casa Grande e Senzala*, Paris, 1953.

Lefebvre-Desnouettes; *La force motrice animale à travers les âges*, Paris, 1924.

- *Le cheval de selle à travers les âges*, Paris, 1931.

- *De la marine antique à la marine moderne*, Paris, 1935.

Langellé, M.; L'esclavage, institution juridique ou système économique *(Cahiers économiques*, Mart 1954).

- Esclavage, cueillette et plantation, *Dictionnaire de science économique*, Paris, 1954.

Martin, G.; *L'ère des négriers*, Paris, 1931.

Simon, K.; *Esclavage*, Paris, 1930.

Wallon, H.; *Histoire de l'esclavage dans l'Antiquité*, Paris, 1873.

Davie, M.R.; *La guerre dans les sociétés primitives*, Paris, 1931.

Descamps, P.; Recherches sur l'état social originel, *Revue de sociologie*, Institut de Sociologie Solvay, Ekim-Aralık 1928.

Engels, F.; *L'origine de la famille.*

André, T.; *L'esclavage chez les anciens Hébreux*, Paris, 1892.

Fustel de Coulanges; *La Cité antique*, Paris, 1878.

Lingat, R.; *L'esclavage privé dans le vieux droit siamois*, Paris, 1931.

Siegel, B.; Slavery during the third Dynasty of Ur, *American Anthropologist*, New Series, Ocak 1947.

Souchon, A.; *Les théories économiques dans la Grèce antique*, Paris, 1898.

Wilbur, C.M.; *Slavery inChina during the former Han Dynasty*, Chicago, 1943.

Zadoc Khan; *L'esclavage selon la Bible etle Talmud*, Paris, 1867.

Holmsted, F.; *The Cotton Kingdom*, Boston, 1862.

Myrdal, G.; *An American Dilemna*, New York, 1944.

Stowe, H.B.; *Uncle Tom's Cabin (or Life among the Lowly)*, Boston, 1852.

Arguelles, D.José; *Dictionnaire del Asiento.*

Bandeira de Melho; *O Trabaldo servil no Brasil*, Rio de Janeiro, 1936.

Nabuco, J.; *O Abolicionismo*, Londra, 1883.

De Serra I Rafols; Els Reis Catolics i l'esclavitud, *Revista de Cataluny*, Kasım-Aralık 1928.

Comdr ve Haslewood; *Slavery in Hong-Kong*, Londra, 1930.

Montandon; *L'esclavage en Abyssinie*, Cenevre, 1923.

Condorcet; *Réflexions sur l'esclavage des nègres.*

- *Sur l'admission des planteurs de Saint-Domingue dans l'Assemblée nationale.*

Mâlouet; *Essai sur Saint-Domingue*, 1775.

- *Mémoire sur l'esclavage des nègres*, 1788.

Mirabeau; *Notes au Mémoire de Malouet sur le traitement éveniuel des nègres en Amérique.*

Pétion; *Discours sur la traite des noirs*, Paris, 1833.

- *Discours sur les troubles de Saint-Domingue.*

Raynal; *Histoire philosophique et politique;* extraits publiés par G. Esquer dans *L'anticolonialisme au XVIII. cilt*, Presses Universitaires de France, 1951.

Schoelcher; *De l'esclavage des noirs*, Paris, 1833.

- *Des colonies françaises*, Paris, 1842.

- *Histoire de l'esclavage*, Paris, 1847.

Wilberforce; *A letter on abolition of the slaves trade*, Londra, 1807.

- *An Appeal to the Religion, Justice and Humanity of the inhabitants of the British Empire, in behalf of the negro Slaves in the West Indies*, Londra, 1823.

CEP ÜNİVERSİTESİ

Kölelik

MAURICE LENGELLE

Herisim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE